

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: primárního vzdělávání
Studijní program: Učitelství pro ZŠ
Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Využití výtvarných činností v hodinách hudební výchovy na 1. stupni ZŠ

Using Fine Art Activities in Music Classes at Primary School

Diplomová práce: 09-FP-KPV-0016

Autor:
Hana FRANČŮ

Podpis:

Adresa:
Přemyslova 1211/14
460 01 Liberec

Vedoucí práce:
PaedDr. Zbyněk Prokeš, Ph.D.

Počet

stran	obrázků	tabulek	grafů	pramenů	příloh
75	28	2	0	38	4

V Liberci 11.5.2009

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Autor Hana FRANČU

Datum 11.5.2009

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu PaedDr. Zbyňkovi Prokešovi, Ph.D. za ochotu a pomoc při hledání způsobu, jak téma diplomové práce uchopit. Velice si vážím jeho pečlivého a trpělivého vedení při jejím zpracovávání. Paní Mgr. A. Lucrezii Škaloudové Puchmajerové děkuji za podnětné rady z hlediska výtvarné výchovy. Velké díky náleží členům mé rodiny a přátelům za to, že mi v tomto pro mě náročném období vycházeli vstříc, podporovali mě a vytrvale povzbuzovali. Nakonec bych chtěla vyjádřit vděčnost svému Bohu za oporu, kterou jsem v Něm nacházela každý den, za sílu a odvahu tuto práci dokončit.

ANOTACE

FRANCŮ Hana

DP-2009

Ved. DP: PaedDr. Zbyněk Prokeš, Ph.D

Využití výtvarných činností v hodinách hudební výchovy na 1. stupni ZŠ

Resumé: Diplomová práce se zabývá možnostmi využití výtvarných činností v hodinách hudební výchovy a hodnotí jejich efektivitu. Skládá se ze dvou částí – teoretické a praktické. Teoretická část zdůrazňuje klady propojení hudební a výtvarné výchovy. Vychází ze současného pojetí hudební výchovy, charakterizuje hudebně vyjadřovací prostředky a postihuje běžně používané způsoby, jakými se s nimi žáci na 1. stupni ZŠ seznamují. Praktická část přináší soubor dvaceti výtvarných námětů, které mohou přispět žákům k porozumění vybraných hudebně vyjadřovacích prostředků. Tyto činnosti je umožní dětem zviditelnit. Některé z aktivit byly ověřeny v praxi. Součástí práce jsou přiložené fotografie dětských prací.

Klíčová slova: hudební výchova, hudebně vyjadřovací prostředky, integrace hudební a výtvarné výchovy, výtvarné aktivity, činnostní vyučování, Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

ANNOTATION

FRANCŮ Hana

DT-2009

Tutor: PaedDr. Zbyněk Prokeš, Ph.D

Using Fine Art Activities in Music Classes at Primary School

Summary: The Diploma Thesis deals with the possibilities of using fine art activities during the music education lessons and it evaluates its effectiveness. The work consists of two parts – the theoretical and the practical one. The theoretical part emphasises the positives of music and arts integration. It goes from the contemporary concept of music education, characterises musical means of expression and concerns the commonly used ways of how pupils get them know at Primary school. The practical part brings a set of twenty art suggestions that can facilitate pupils' understanding of selected musical means of expression. These activities allow making them visible to children. Some of the activities were verified in practice. Pictures of pupils' works are included.

Key words: music education, musical means of expression, music and arts integration, fine art activities, active learning, Framework Education Programme for Basic Education

ANOTACIÓN

FRANCŮ Hana

DT-2009

Tutor: PaedDr. Zbyněk Prokeš, Ph.D

El uso de la arte bella en las clases de música en la escuela primaria

Resumen: La tesis trata de las posibilidades del aprovechamiento de las actividades artísticas en las clases de música y evalúa su efectividad. Se compone de dos partes – la teórica y la práctica. La parte teórica enfatiza los positivos de la unión de artes bellas con música. Proviene de la concepción contemporánea de la música, caracteriza los medios musicales expresivos, hasta incluye las maneras por cuales los alumnos aprenden a entenderlos. La parte práctica ofrece veinte ideas de bella arte, que puedan contribuir al entendimiento de los alumnos a los medios musicales expresivos. Estas actividades faciliten a los niños hacer la música visible y comprensible. Algunas de esas actividades se han comprobado en la práctica. Las fotografías de los trabajos de los alumnos están adjuntos.

Vocabulario clave: Clases de música, medios musicales expresivos, la integración de las artes bellas y de la música, las actividades de la arte, La marca de educación de escuela básica

0 Obsah

TEORETICKÁ ČÁST

1 Úvod	10
2 Hudebně výchovný proces na 1. stupni ZŠ	11
2.1 Smysl hudební výchovy	11
2.2 Hudební výchova v RVP ZV	12
2.3 Činnostní pojetí hudební výchovy	13
3 Hudebně vyjadřovací prostředky.....	15
3.1 Pedagogická interpretace hudebně vyjadřovacích prostředků na 1. st. ZŠ .	16
3.2 Seznámení s jednotlivými hudebně vyjadřovacími prostředky	17
3.2.1 Melodie.....	18
3.2.2 Metrorytmika, tempo a agogika.....	19
3.2.3 Dynamika	21
3.2.4 Barva	22
3.2.5 Harmonie a tonalita	24
3.2.6 Forma.....	26
4 Integrace hudební a výtvarné výchovy	27
4.1 Co má hudební a výtvarné umění společného?	27
4.2 Teoretická východiska propojení HV a VV	28
4.3 Didaktická interpretace hudby prostřednictvím VV	29
4.3.1 Zviditelněný poslech	30
4.3.2 Dispozice výtvarných prostředků zachytit hudbu	31
4.3.3 Možná úskalí.....	31
4.4 Pedagogická literatura	32
4.5 Poznámky k možnostem propojení HV a VV v praxi.....	35

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Výtvarné náměty	37
5.1 Melodie.....	38
5.1.1 Pohyb melodie	38
5.1.2 Hluboké a vysoké tóny melodie	39

5.2	Metrorytmika, tempo a agogika	40
5.2.1	Metrum	40
5.2.2	Rytmus.....	43
5.2.3	Tempo.....	43
5.2.4	Agogika	44
5.3	Dynamika.....	45
5.4	Barva	47
5.5	Harmonie a tonalita	48
5.6	Forma.....	49
6	Realizace vybraných námětů v praxi.....	50
6.1	Příprava realizace	50
6.2	Dynamika.....	52
6.2.1	Příprava na hodinu.....	52
6.2.2	Reflexe.....	55
6.3	Tempo.....	57
6.3.1	Příprava na hodinu.....	57
6.3.2	Reflexe.....	59
6.4	Hluboké a vysoké tóny melodie.....	61
6.4.1	Příprava na hodinu.....	61
6.4.2	Reflexe.....	63
6.5	Metrum	65
6.5.1	Příprava na hodinu.....	65
6.5.2	Reflexe.....	68
7	Závěr	70
8	Použité zdroje a materiály	72
8.1	Seznam použité literatury	72
8.2	Použité internetové odkazy	74
8.3	Použité klavírní miniatury	74
8.4	Použité hudební ukázky	75

PŘÍLOHY

TEORETICKÁ ČÁST

1 Úvod

Chvilky s hudbou, to je bezpochyby závažná práce, ale vypadá jako hra. Je to radost.
(J. Herden)

Hudba je neoddělitelnou součástí lidského života. Bez hudby by byl náš život o mnoho chudší. Že je těžké se bez ní obejít ukazuje příklad ševce z Půlnočního království z pohádky O pyšné princezně. Protože v tamějším království platil přísný zákaz zpěvu, utíkal za hranice do sousední země, aby si mohl zazpívat.

Smyslem hodin hudební výchovy (HV) je zprostředkovávat žákům taková setkání s hudbou, která je naplní pozitivními zážitky. Snažíme se je zaujmout, přesvědčit je, že hudbě má smysl naslouchat. Chceme je naučit, aby se sluchátky na uších neposlouchali hudbu jen pasivně, ale aby ji vnímali aktivně. Hudební jazyk je jedinečný, dokáže k nám promlouvat i beze slov. Odhalit tajemství řeči hudby znamená porozumět prostředkům, které používá. Žáci na 1. stupni základní školy (ZŠ) se s vyjadřovacími prostředky hudby seznamují prostřednictvím rozmanitých činností.

Vedle běžných aktivit se v didaktice HV nezdálo by mluví o možnostech využití výtvarného znázornění hudebního prožitku. Výtvarné umění a hudba mají řadu styčných ploch. Mezi specifickými vyjadřovacími prostředky obou umění lze nacházet jisté paralely, které je možné ve vyučovacím procesu využít.

Diplomová práce si klade za cíl poukázat na možný přínos zapojení výtvarných aktivit do hodin HV. Teoretická východiska práce staví na dostupné současné literatuře zabývající se didaktikou HV. Zaměřuje se na hudebně vyjadřovací prostředky a jejich běžné pedagogické ztvárnění ve školské praxi. Odůvodňuje vhodnost a přínosy propojení hudební a výtvarné výchovy (VV). Cílem praktické části je nabídnout konkrétní výtvarné náměty a odpovědět na otázku, jakým způsobem a do jaké míry mohou tyto aktivity napomáhat k porozumění hudebně vyjadřovacích prostředků.

2 Hudebně výchovný proces na 1. stupni ZŠ

Hudebně výchovný proces utváří mnohostranně hudební vědomí jedince. Rozvíjí jeho hudební schopnosti, dovednosti, vědomosti a postoje k hudbě. Intenzivně se hudební vědomí dítěte vytváří především mimo školu. Zde je formováno rodinným zázemím, stylem života a především populární hudbou z masově sdělovacích prostředků, která se na ně valí ze všech stran. Na 1. stupni ZŠ je HV věnována pouze jedna hodina týdně, přesto by hudebně výchovný proces ve škole měl v hudebním rozvoji dítěte hrát klíčovou roli. Jedná se o cílevědomé, plánovité a systematické osvojování hudby, hudebních činností a vědomostí prostřednictvím situací připravovaných učitelem.

2.1 Smysl hudební výchovy

Smyslem HV je poskytovat dětem příležitosti setkávat se s hudbou, připravovat pro ně emocionálně bohaté a hudebně podnětné situace, které je naplní hudebními prožitky. Pedagogické situace musí být pestré a přitažlivé, aby do nich děti vstupovaly jako aktivní a tvořivé subjekty. Proto mají žáci hudbu uchopovat různými činnostmi. Jejich prostřednictvím se jí naučit rozumět, orientovat se v „hudebním světě“ a především si ji užívat. A to nejen hudbu populární, ale i hudbu vážnou. Vstupováním do živého kontaktu s hudbou, a zejména vlastním tvořením, děti zakoušejí hudbu jako svébytný prostředek komunikace.

Tato interakce s hudbou má však mnohem dalekosáhlejší důsledky. Hudební výchova není totiž jen výchovou k hudbě, je také výchovou hudbou. Kromě rozvoje hudebních schopností a dovedností přispívají hudební aktivity k rozvoji celkové osobnosti. V komunikaci s hudbou se v dětech probouzí estetické cítění, chápání a prožívání krásy v hudbě. Hudba se podílí na rozvoji smyslového vnímání, emocí, sociálních vztahů, řeči i hrubé a jemné motoriky. Rozvíjí se také volní vlastnosti a inteligence. Potvrzuje se, že děti, které prošly dobrou hudební výchovou, mají lepší studijní výsledky v ostatních předmětech, lépe komunikují s okolím, nevyhledávají konflikty, lépe je řeší a jsou samostatnější. V dospělosti staví svým dětem reálné a ušlechtilé životní cíle.

2.2 Hudební výchova v RVP ZV

Rámcově vzdělávací program základního vzdělávání (RVP ZV) zahrnuje hudební výchovu spolu s dalšími estetickými výchovami do vzdělávací oblasti Umění a kultura. Vzdělávání v této oblasti poskytuje žákům umělecké osvojování světa, které rozvíjí estetické cítění a tvořivé myšlení. Žáci se učí vnímat umělecká díla a jejich prostřednictvím i okolní svět a sami sebe. Během 1. stupně základního vzdělávání se žáci různorodými činnostmi seznamují s vyjadřovacími prostředky jednotlivých druhů umění. Učí se s nimi tvořivě pracovat, využívat je k sebevyjádření a chápat, rozpoznávat a interpretovat výpovědi uměleckých děl.

Vzdělávací obor Hudební výchova vychází z činnostního pojetí. Žáci jsou vedeni k porozumění hudebního umění prostřednictvím hudebních činností. Ty mají komplexní charakter – jsou vzájemně propojené, navzájem se ovlivňují a doplňují. Aktivním zapojením do hudebně výchovného procesu dochází u žáků k rozvoji hudebnosti. (Více se činnostnímu pojetí HV věnuje podkapitola 2.3)

Očekávané výstupy pro 1. stupeň jsou, stejně jako u všech ostatních oborů, rozděleny do dvou období. Prvnímu období odpovídá 1. až 3. třída, druhému období 4. a 5. třída. Na konci třetího ročníku jsou nezávazné (pouze orientační), na konci pátého ročníku jsou závazné. Výstupy je nutné hodnotit s ohledem na individuální dispozice žáků.

Očekávané výstupy – 1. období

Žák

- zpívá na základě svých dispozic intonačně čistě a rytmicky přesně v jednohlase
- rytmitizuje a melodizuje jednoduché texty, improvizuje v rámci nejjednodušších hudebních forem
- využívá jednoduché hudební nástroje k doprovodné hře
- reaguje pohybem na znějící hudbu, pohybem vyjadřuje metrum, tempo, dynamiku, směr melodie
- rozlišuje jednotlivé kvality tónů, rozpozná výrazné tempové a dynamické změny v proudu znějící hudby
- rozpozná v proudu znějící hudby některé hudební nástroje, odliší hudbu vokální, instrumentální a vokálně instrumentální

Očekávané výstupy – 2. období
žák

- zpívá na základě svých dispozic intonačně čistě a rytmicky přesně v jednohlase či dvojhlas v durových i mollových tóninách a při zpěvu využívá získané pěvecké dovednosti
- realizuje podle svých individuálních schopností a dovedností (zpěvem, hrou, tancem, doprovodnou hrou) jednoduchou melodii či píseň zapsanou pomocí not
- využívá na základě svých schopností a dovedností jednoduché popřípadě složitější hudební nástroje k doprovodné hře i k reprodukci jednoduchých motivů skladeb a písní
- rozpozná hudební formu jednoduché písně či skladby
- vytváří v rámci svých individuálních dispozic jednoduché přede hry, mezihry a dohry a provádí elementární hudební improvizace
- rozpozná v proudu znějící hudby některé z užitých hudebně vyjadřovacích prostředků, upozorní na metroritmické, tempové, dynamické i zřetelné harmonické změny
- ztvárňuje hudbu pohybem s využitím tanečních kroků, na základě individuálních schopností a dovedností vytváří pohybové improvizace

2.3 Činnostní pojetí hudební výchovy

Činnostní pojetí je zdůrazňováno ve všech publikacích a dokumentech, které se věnují současné hudební výchově. Přesto se nejedná o novinku právě probíhající školské reformy. Tento požadavek je proklamovaný po dlouhou dobu. O modernizaci hudební výchovy se v Čechách mluví od 60. let minulého století. „Jedině činnostní pojetí v hudební výchově umožní žákovi nenásilně, a přitom poučeně ,vstupovat do komunikace s hudbou’ tak, aby byl schopen ,okusit hudbu’ ve všech jejích možných podobách a funkcích. Tuto interakci s hudbou totiž jedinec (pokud není s hudbou přímo spojen - například jako žák ZUŠ, amatérský nadšenec či jako člen muzikantské rodiny či jiné hudební society) nemá možnost, a to ať chce či nechce, zažít nikde jinde, než právě v hodinách hudební výchovy.“¹ Hudební výchova založená na činnostním principu rozvíjí hudební i osobností předpoklady dětí. Prostřednictvím aktivního hudebního projevu formuje jejich vztah k hudbě. Zatímco

¹ CHARALAMBIDIS, A.: *Postavení hudební výchovy v RVP ZV a její metodologická východiska* [online]. 2005-2009 [cit. 2009-04-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.rvp.cz/clanek/6/42>>

v minulosti byl důraz v HV kladen na zpěv a poslech uměleckých děl, dnes je cílem předmětu přiblížit žákům celé spektrum funkcí hudby.

„Dnes usilujeme o zvýraznění podílu tvořivých prvků v hudební výchově: nemá jít o otrocké učení se ‚hotové‘ hudbě, dítě má naopak zažívat dobrodružství v nově dobývané říši hudby, má samo zkoušet svůj vlastní hudební projev a výraz.“² Děti při nejrozmanitějších činnostech „ohmatávají“ zvukové a tím pádem i výrazové vlastnosti hudby. Učitel stojí v roli rádce a podněcovatele. Svým osobním vztahem k hudbě a vlastním nadšením pro aktivity budí u dětí zájem a přesvědčuje je o smysluplnosti hudebně výchovných situací, o jejich zajímavosti a atraktivnosti. Učitelé, kteří založili hodiny hudební výchovy na principu propojení jednotlivých muzikantských činností, na tvořivosti a na muzicírování, a pojali je jako hravé objevování hudby, se setkali s úspěchem. Osvědčilo se jim, že pro žáky je mnohem přínosnější to, co dělají, než to, co vidí a slyší. Díky praktickým zkušenostem jsou pak do života vybaveni způsobilostí hudbu prožívat, nechat se jí zaujmout a naslouchat jí jako citově bohatému sdělení.

Hudební aktivita dětí je zajišťována souborem těchto činností (dle RVP ZV):

1. **Vokální činnosti** – práce s hlasem, při níž dochází ke kultivaci pěveckého i mluvního projevu v souvislosti s uplatňováním a posilováním správných pěveckých návyků
2. **Instrumentální činnosti** – hra na hudební nástroje a jejich využití při hudební produkci a reprodukci
3. **Hudebně pohybové činnosti** – ztvárňování hudby a reagování na ni prostřednictvím pohybu, tance a gest
4. **Poslechové činnosti** – aktivní vnímání znějící hudby, při níž žák poznává hudbu ve všech jejích žánrových, stylových i funkčních podobách, učí se hudbu analyzovat a interpretovat

Jednotlivé činnosti jsou vzájemně propojeny, ovlivňují se a doplňují. Jedna může podmiňovat druhou, vycházet z ní i se do ní zpětně vracet.

² JEŽIL, P.: Hudební výchova z pohledu rámcového vzdělávacího programu. *Hudební výchova: časopis pro hudební a obecně estetickou výchovu školní a mimoškolní*. 2007, č. 2, s. 20

Komplexnost hudebně-výchovného působení však nemusí být zajišťována pouze vzájemným propojením hudebních činností. V současné době je snaha vnášet do hudební výchovy paralely literární, výtvarné a dramatické, které povedou k estetickým zážitkům.

3 Hudebně vyjadřovací prostředky

Hudba je bezednou pokladnicí, ve které nalezneme rozmanité šperky, jimiž lze ozdobit jakoukoli situaci v lidském životě, zkrášlit všední okamžiky, zvýraznit velké příležitosti či zjemnit trpké chvíle. Můžeme z ní čerpat povzbuzení, útěchu, pohlázení i zábavu. Hudba dokáže malovat obrazy, vyprávět příběhy, vyzvat k tanci, dojmout i rozesmát. Vyjadřovací prostředky, které k tomu potřebuje, vycházejí z vlastností tónů a jejich kombinací.

Svět hudby je specifický svět. Používá specifický jazyk, jímž dokáže mnohdy vyjádřit a sdělit daleko více než náš běžně používaný jazyk. Dokonce i písmo hudebního jazyka je jedinečné. Podobně jako cizí řeč nám nedává žádný smysl, pokud ji neznáme, bez porozumění „hudební řeči“ dílo vnímáme jen jako směsici zvuků. Někdy může znít příjemně, někdy odpudivě. „Pokud chceme této řeči rozumět, musíme se naučit tento jazyk dešifrovat, stejně jako se učíme jednotlivá slovíčka cizího jazyka, stejně je třeba poznat jednotlivé výrazové složky a prostředky hudební řeči.“³ Máme-li prostředky, které hudba používá, dobře zažité, pak si dokážeme jazyk, kterým k nám promlouvá, přeložit, a jsme schopni jejímu obsahu porozumět. Teprve tehdy hudba plní svoji funkci. Pro evropskou hudbu jsou dle Kyslíkové, Honse a Kyslíka⁴ nejvýznamnějšími hudebně vyjadřovacími prostředky melodika, metrorytika, tempo, agogika, harmonie a tonalita, barva zvuku a dynamika. V evropském kontextu hraje důležitou roli navíc forma.

³ KOUTSKÝ, J.: *Didaktika hudební výchovy na 1. stupni*. Liberec: TUL 2008, s.118

⁴ KYSLÍKOVÁ, A., HONS, M., KYSLÍK, J.: *Hudebně vyjadřovací prostředky a jejich pedagogická interpretace*. Ústí nad Labem: UJEP 1999

3.1 Pedagogická interpretace hudebně vyjadřovacích prostředků na 1. stupni ZŠ

Naučit se dokázat dešifrovat hudební sdělení znamená chápat, prožívat a citlivě vnímat jednotlivé hudebně vyjadřovací prostředky. Tato dovednost nelze vytvořit naráz, je záležitostí dlouhodobého a soustavného hudebně výchovného procesu. Děti to nenaučí nikdo jiný než škola.

„Žák vnímá hudbu zpočátku celostně, teprve pod učitelovým vedením se u něho rozvíjí analytické vnímání, které mu umožňuje vydělit nejprve dominující hudebně výrazový prostředek, který výrazně vystupuje z hudebního předíva a upoutává žákovu pozornost. Později získává dovednost vyčleňovat i ostatní vyjadřovací prostředky hudby, poznává jejich funkčnost a vztahy i nejjednodušší hudební formy.“⁵ Je jasné, že bez pochopení funkce jednotlivých prostředků a jejich vzájemného ovlivňování na základě poslechů jednodušších děl se žáci nebudou schopni orientovat v dílech složitějších.

Správně dětem interpretovat podstatu hudebně vyjadřovacích prostředků je jedním z úkolů učitele HV na 1. stupni ZŠ. Klíčovým předpokladem je činnostní princip. Nestačí pouze pojmy slovně vysvětlovat. Žáci se s vyjadřovacími prostředky hudby seznamují prostřednictvím rozmanitých aktivit. „Děti mají aktivně vstoupit do kontaktu s poslouchanou hudbou, mají se naučit objevovat souvislosti a zákonitosti hudby. Učitel by neměl vnucovat své názory a nechat děti je jen opakovat.“⁶ Díky činnostnímu charakteru HV, si děti mohou vyjadřovací prostředky hudby „ohmatat“. Tak proniknou hlouběji k obsahové podstatě jednotlivých pojmů. Během prožitkových aktivit postupně poznávají významné prostředky hudby a následně ověřují jejich účinnost. Získávají tak potřebné dovednosti, které jsou posléze nezbytné pro kvalitnější poslech složitějších a rozsáhlejších děl. Vhodně a přiměřeně strukturované činnosti nejenže podněcují žáky k uvědomělému vnímání hudby, ale především jim zprostředkovávají hudebně estetický zážitek.

⁵ SEDLÁK, F.: *Didaktika hudební výchovy, 1. díl*. Praha: SPN 1985, s. 245)

⁶ KOUTSKÝ, J.: *Didaktika hudební výchovy na 1. stupni*. Liberec: TUL 2008, s. 118

Již od 1. ročníku se děti seznamují s hudebně vyjadřovacími prostředky jako je síla, výška a tempo. Jak bylo poznamenáno výše, předkládáme dětem nejprve takové skladby, v nichž je jeden vyjadřovací prostředek dominantní, jednoznačně rozpoznatelný. Protože přemýšlení dětí mladšího školního věku je odkázané na názor, je pro ně vnímání něčeho tolik abstraktního, jako jsou hudebně vyjadřovací prostředky, všeobecně těžko uchopitelné. Úlohou učitelů je proto přiblížit dětem některé vlastnosti hudby na názoru ve světě jim blízkým. Pomoc poskytuje svět věcí, nejbližších lidí a především zvířat. Rozdíly mezi zvířaty, zvláště mají-li před očima jejich obrázky, si děti snadno uvědomují, a dokážou je posléze aplikovat při vnímání kontrastů v hudbě. Tato skutečnost je mezi hudebními pedagogy již dlouhou dobu známá a respektovaná. Řada skladatelů zkomponovala pro děti krátké hudební skladby inspirované charakteristikou zvířat, hračkami, věcmi, dětskou hrou. Právě pro náměty blízké dětem, můžeme využít tyto skladby jako východisko pro objasnění podstaty výrazových prostředků hudby.

Jazyk hudby je vázán na hudební názvosloví. Děti se dozvídají, že když se setkají muzikanti z různých zemí a chtějí hrát společně, domlouvají se pomocí mezinárodních hudebních slov, která jsou v italštině. S některými italskými pojmy a s jejich zkratkami nebo značkami se děti setkávají např. při čtení notového zápisu písničky. Ve výuce na 1. stupni ZŠ se s pojmovým aparátem sice částečně pracuje, avšak na pamětné osvojení není kladen důraz.

3.2 Seznámení s jednotlivými hudebně vyjadřovacími prostředky

Na tomto místě jsou stručně charakterizovány jednotlivé hudebně vyjadřovací prostředky. Popisován je jejich význam v hudebním kontextu a působení na posluchače. Zmíněna je obtížnost z hlediska pedagogické interpretace, protože některé hudebně vyjadřovací prostředky žáci rozpoznávají snadněji než jiné. Zvláštní pozornost je věnována jejich činnostnímu uchopení v hodinách HV. Charakteristika jednotlivých hudebně vyjadřovacích prostředků je doplněna postupy, jaké se pro seznámení dětí s hudebně vyjadřovacími prostředky nabízejí.

3.2.1 Melodie

Melodie je nositelem uměleckého významu. Často její průběh rozhoduje o tom, zda písnička nebo skladba zaujme, zda se bude líbit. „Melodií rozumíme horizontální uspořádání tónových výšek a délek.“⁷ Toto uspořádání není náhodné, jde o logický a smysluplný prvek. Melodie často upoutá pozornost žáků. S dětmi si všímáme především jejího pohybu a umístění v tónovém prostoru – tónové výšky. Melodie může stoupat, klesat, může mít vlnivý pohyb či nevýrazný pohyb v rovině. S pohybem melodie souvisí také její vázanost. Jinak vyzní sled tónů těsně za sebou bez mezer – vázaně (legato), nebo krátce s pomlčkami – oddělovaně (staccato). Jaké představy vyvolá vjem různě vysokých tónů? Vysoké tóny bývají obvykle popisovány jako světlé, jasné, štíhlé, ostré, lehké, malé či drobné. K hlubokým tónům jsou oproti tomu přiřazovány přívlastky hluboké, temné, těžké, tupé, masivní, velké případně neohrabané.

Pohyb melodie

- Při zpěvu písni se děti setkávají s melodiemi nejrůznějšího charakteru.
- Oblíbené jsou u žáků hudební hádanky. Podle slyšené (později i podle zapsané) melodie poznávají písničku.
- S dětmi se pokoušíme zachytit směr melodie pohybem celého těla, kreslením rukou v prostoru nebo i pastelkou na papír pomocí linie nebo schůdků.
- K uvědomění si pohybu melodie může dětem pomoci notový zápis.
- V diskuzi můžeme spolu s dětmi posoudit vztah mezi melodií a textem.
- Rozdíl mezi staccatem a legatem děti snadno vyjádří pohybem. Dobře čitelné je grafické provedení.
- Jednoduché melodie děti hrají na melodické Orffovy nástroje.
- Hrají hru na melodickou ozvěnu.
- V některých skladbách můžeme vysledovat melodie známých lidových písní.

⁷ KYSLÍKOVÁ, A., HONS, M., KYSLÍK, J.: *Hudebně vyjadřovací prostředky a jejich pedagogická interpretace*. Ústí nad Labem: UJEP 1999, s.21

🎵 Tónová výška

- Vnímání tónové výšky obvykle dětem přibližujeme prostřednictvím zvuků zvířat či lidských hlasů.
- Tónovou výšku znázorňujeme pohybem. Děti reagují na změnu.
- Využít můžeme barevných asociací a tónovou výšku spojovat s barvami.

3.2.2 Metrorytmika, tempo a agogika

Metrum je střídání přízvučných a nepřízvučných dob. Většinou odpovídá taktům, rozlišujeme metrum dvoudobé, třídobé, čtyřdobé apod. V notovém zápise je metrum vyjádřeno tzv. taktovým předznačením a taktovými čarami. Rytmus je střídání tónů různých délek. Metrum a rytmus se v hudbě doplňují. „Rytmus je vždy plně vypsán v notách, metrum tvoří pro rytmus jakési pravidelné pozadí, které v hudbě dobře cítíme, ale které se v notaci nemusí vždy zcela zřetelně projevit.“⁸ O tomto vzájemném propojení mluví Kyslík, Hons a Kyslíková⁹ jako o metrorytmických vztazích v hudbě. Pro děti mladšího školního věku je chápání a prožívání hudebního rytmu snazší než zachycení melodie a jejích výškových změn. Dítě cítí vztah mezi pohybem a rytmem a přirozeně jej chce vyjádřit.¹⁰

Tempo znamená rychlost, jakou se skladba hraje. Pomalejší tempa s delšími tóny a menším členěním evokují pocity klidu, vážnosti a úcty, někdy mohou vyvolávat zármutek, bolest nebo zklamání. Rychlejší tempa a bohatší rytmy pak vyvolávají touhu, naději, lásku nebo naopak negativní pocity jako hněv, nenávist, pomstychtivost, panovačnost...

Agogika spočívá ve změnách (zrychlení či zpomalení) výchozího tempa. Zrychlování bývá v hudbě často provázeno i zesilováním, zpomalování naopak zeslabováním – zvláště na konci skladby. Agogické změny i jejich vztahy k dynamice děti mladšího školního věku zachycují obvykle bez obtíží.¹¹

⁸ ZENKL, L.: *ABC hudební nauky*. Praha: SUPRAPHON 1991, s.35

⁹ KYSLÍKOVÁ, A., HONS, M., KYSLÍK, J.: *Hudebně vyjadřovací prostředky a jejich pedagogická interpretace*. Ústí nad Labem: UJEP 1999

¹⁰ SEDLÁK, F.: *Didaktika hudební výchovy, 1. díl*. Praha: SPN 1985

¹¹ SEDLÁK, F.: *tamtéž*

♪ **Metrum**

- Žáci se zpočátku učí vnímat první těžkou dobu.
- Nejprve rozlišují dvoudobé a třídobé metrum. Později své poznatky doplňují o čtyřdobé metrum.
- Všímají si taktového předznamenání v notovém zápise.
- Při zpěvu zkoušejí dirigovat dle jednoduchých taktovacích schémat.
- V rámci hudebně pohybových činností se děti učí tanečky ve dvoudobém a třídobém taktu.

♪ **Rytmus**

- Děti rytmitizují slova a říkadla, vytvářejí rytmické řady.
- Hrají hru na rytmickou ozvěnu.
- Spojují rytmus slov s odpovídajícím schématem. Ta mohou být nejprve vyjádřena grafickým záznamem, kostkami stavebnice nebo pomocí korálků, sušeného ovoce apod. Posléze žáci přecházejí k záznamům rytmu v notách. Ke schématům přiřazují a vymýšlejí další vhodná slova.
- Dětem dáme prostor, aby vymyslely své rytmické značky, pomocí nichž mohou napsat vlastní partitury a následně i zkusit podle nich hrát.
- Jednoduchými rytmickými ostinaty hrou na tělo nebo na dětské hudební nástroje doprovázejí zpěv písní.
- Vytleskávají rytmus písně. Poznávají různé písně podle rytmu.
- Žáci se seznamují se základními hodnotami not a pomlk. Učí se je zapisovat.

♪ **Tempo a agogika**

- Podobně jako tónové výšce i tempu děti snadno porozumí pomocí světa zvířat.
- Nejpřirozenějším ztvárněním tempa je pohyb. Různými hudebně pohybovými činnostmi propojují žáci tempo vnímaného hudebního podnětu zároveň s tempem vlastní pohybové aktivity.
- Na základě pohybové zkušenosti mohou děti vyjádřit tempo grafickým zápisem.
- Při poslechu upozorňujeme děti na význam tempa v hudbě. Žáci si uvědomují, že jiné tempo sluší ukolébavce, jiné veselému tanci.
- Společným zpěvem můžeme se žáky hledat optimální tempovou podobu písně.

- Při deklamaci básničky si žáci mohou vyzkoušet rychlé tempo, pomalé tempo, i postupné zrychlování nebo zpomalování.
- Agogika bývá v kontextu hudební výchovy obvykle spojována s obrazem rozjíždějícího se a zastavujícího se vlaku.

3.2.3 Dynamika

Dynamika v hudbě znamená využití síly, hlasitosti, mohutnosti zvuku. Zpravidla se nesetkáváme se skladbami, jejichž dynamika by po celou dobu trvání zůstávala nezměněná. Většina hudebních nástrojů, včetně lidského hlasu, dokáže sama o sobě ztvárnit celou škálu dynamických odstínů. Nástrojové soubory mohou nadto dynamiku měnit množstvím nástrojů, které hrají najednou. Cmíral¹² přirovnává dynamické odstínění ve skladbě k poměru světla a stínu v obraze. Stejně jako by obraz bez náležitého poměru světla a stínu pozbyl působivosti, tak by delší skladba od počátku do konce hraná nebo zpívaná stejnou silou pozbyla pro posluchače svého půvabu.

„Dynamické rozdíly vnímají a rozlišují děti velmi snadno a bezpečně bez zvláštních teoretických poznatků. Pozvolné zesilování (crescendo) se jim jeví jako narůstání síly a přibližování zvukového zdroje, naopak zeslabování (decrescendo) jako ubývání energie a vzdalování od zvukového zdroje.“¹³

🎵 Dynamika

- Stejně jako pro výšku a tempo, i pro dynamiku hledáme paralely ve světě zvířat.
- Děti mohou dynamiku zakoušet prostřednictvím hudebně pohybových činností. Obvykle se jedná o činnosti, při nichž je využita analogie mezi silou (intenzitou) pohybu a silou hudby. Děti reagují na změnu síly změnou pohybu.
- Oblíbené jsou u dětí hrátky s dynamikou hlasu. Velice dobře vědí, že jejich vlastní hlas jim dovoluje zakoušet celou škálu dynamických odstínů.
- „Přihořívá, hoří!“ je aktivita, která je na hře s dynamikou založena. Jeden ze žáků odejde za dveře. Ve třídě schováme předem domluvený předmět. Třída napovídá různě silným zpěvem, hrou na nástroje nebo na tělo. Zesilují, jestliže se žák k předmětu přibližuje a naopak zeslabují, když se oddaluje.

¹² CMÍRAL, A.: *Základní pojmy hudební*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1957

¹³ SEDLÁK, F.: *Didaktika hudební výchovy, 1. díl*. Praha: SPN 1985, s.247

- Jiný způsob vzniku dynamických kontrastů si s dětmi můžeme uvědomovat také při zpěvu zapojováním různého počtu žáků. Princip děti snadno pochopí a následně jej mohou aplikovat při poslechu orchestrálních skladeb.
- Při zpěvu můžou žáci sami navrhnout dynamický průběh písně. Společně lze diskutovat o tom, proč je některá volba vhodnější než jiná.

3.2.4 Barva

Skladatelé barvou vyjadřují náladu a často ji využívají ke zvukomalbě. „Je pravděpodobné, že právě snaha o zvukovou barevnost dala vzniknout různým druhům hudebních nástrojů. Rozlišujeme je jednak podle materiálu, ze kterého jsou vytvořeny, a podle způsobu, jakým je tón při hře vytvářen.“¹⁴ V různých publikacích se můžeme setkat s různými způsoby dělení. Jednoduché dělení do pěti základních skupin uvádí Zenkl¹⁵:

1. nástroje strunné (housle, kytara, klavír, cimbál...)
2. nástroje dechové (flétna, klarinet, trubka, pozoun, varhany, harmonika...)
3. nástroje blanzvukové (bubny)
4. nástroje samozvukové (xylofon, triangel, činely...)
5. nástroje elektrické (keyboard, zvukové generátory...)

Za nejdokonalější hudební nástroj bývá považován lidský hlas, neboť – jak uvádí Cmíral¹⁶ – dokáže vyjádřit nejjemnější hudební odstíny. Barevnosti lidského hlasu se využívá jak ve vokálních skladbách pro sólový hlas, tak v dílech sborových. Barva spolu s výškou hraje roli v základním rozdělení lidských hlasů. Při rozlišování hlasů sólistů se více než na rozsah klade důraz na zabarvení a výrazové možnosti. Pěvecké sbory dětské, dívčí, chlapecké, ženské, mužské, smíšené mají také svá jedinečná zabarvení.

Celkovou barevnost hudebních děl ovlivňují i různé kombinace a sestavy hudebních nástrojů (instrumentace). Dle počtu nástrojů dělíme hudební seskupení na

¹⁴ KYSLÍKOVÁ, A., HONS, M., KYSLÍK, J.: *Hudebně vyjadřovací prostředky a jejich pedagogická interpretace*. Ústí nad Labem: UJEP 1999, s.73

¹⁵ ZENKL, L.: *ABC hudební nauky*. Praha: SUPRAPHON 1991,

¹⁶ CMÍRAL, A.: *Základní pojmy hudební*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1957

komorní a velká. Zatímco v komorním obsazení má každý nástroj svůj part, odlišný od partů ostatních nástrojů, v orchestru mívají stejný part určité skupiny nástrojů. Komorní sdružení dvou nástrojů se nazývá duo, tři nástrojů trio, čtyř nástrojů kvarteto, devíti nástrojů noneto atd. Orchestry se dělí podle počtu hráčů na malé a velké. Malé orchestry bývají označovány jako komorní. Velké symfonické orchestry mívají přibližně sto hráčů. Právě v orchestrálních skladbách mají autoři velkou možnost kombinovat barvy jednotlivých nástrojů a nástrojových skupin.¹⁷

Vhodnou instrumentací může skladatel docílit například odlišení hlavní melodie od jejího akordického doprovodu, zdůraznění jednotlivých melodických linií polyfonie nebo podtrhnutí sólových částí skladby. Na instrumentaci skladeb jsou děti velmi citlivé. Úkolem učitele HV je dětem vysvětlit, že skladatel promýšlí nástrojové obsazení skladeb za účelem dosažení určitého zvukového efektu. Při poslechových činnostech mohou děti zkoušet rozpoznávat jednotlivé nástroje podle jejich charakteristických barev a pojmenovávat je. Učitel by jim měl jednotlivé nástroje ukázat (byť i jen na obrázcích), zařadit je do nástrojových skupin a vysvětlit jim techniku hry.

🎵 Barva

- Žáci zkouší dle barvy hlasu poslepu poznat spolužáka.
- Hrají si se svým vlastním hlasem. Ucpaný nos, našpulené rty nebo třeba plácání přes pusku jako indiáni barvu našeho hlasu mění.
- Básničku recitují s různým zabarvením hlasu, snaží se vyjádřit různé nálady.
- Děti poznávají původ zvuků, které pro ně připravíme ve třídě, nebo přiřazují nahrávky zvuků různých předmětů, nástrojů, každodenních činností k obrázkům.
- Tónům různých hudebních nástrojů dětského instrumentáře přiřazují barvy, které se jim při zvuku vybaví. Zvuky lze spojovat i s mimohudebními představami.
- Pomocí nástrojů dětského instrumentáře mohou podbarvit vyprávění pohádky.
- Děti sledují, jak se mění barva zvuku stejného materiálu v různých obalech. Nebo naopak, jak se liší barva zvuku různých materiálů, které vkládáme do jednoho druhu obalu. Použitým materiálem mohou být knoflíky, korálky, písek, kmín, hrách, obilná zrna, fazole, mák. Jako obaly poslouží krabičky, plechovky, skleničky, tuby apod.

¹⁷ KYSLÍKOVÁ, A., HONS, M., KYSLÍK, J.: *Hudebně vyjadřovací prostředky a jejich pedagogická interpretace*. Ústí nad Labem: UJEP 1999, s.73

🎵 Hudební nástroje

- Barvu jednotlivých hudebních nástrojů dětem v hodinách hudební výchovy nejčastěji zprostředkovávají krátké nahrávky samotných nástrojů, popřípadě ukázky skladeb, v nichž je daný hudební nástroj dominantní. Děti přiřazují nahrávku k obrázku.
- Žáci pantomimicky zkouší držení nástroje a techniku hry.
- Děti kreslí, vybarvují nebo dokreslují obrázky hudebních nástrojů.
- Daleko větším zážitkem je samozřejmě přímý kontakt s nástrojem. Ukázku hry na některé nástroje může nabídnout učitel, pozvaný host nebo děti, které navštěvují základní uměleckou školu.
- Po předchozím seznámení poznávají žáci barvu určitého hudebního nástroje v proudu instrumentální hudby. Reagovat mohou pantomimickou hrou na nástroj.
- Vystřídá-li se v daném úseku skladby více hudebních nástrojů, žáci řadí obrázky v pořadí, v jakém se v proudu hudby objevovaly.
- Žáci se seznamují také s barvou nástrojových skupin.
- Při poslechu orchestrální skladby můžeme s dětmi rozmlouvat o tom, jaký pocit nebo mimohudební představu v nich vyvolává. Tyto představy můžeme případně výtvarně ztvárnit.

3.2.5 Harmonie a tonalita

„Harmonie je horizontální i vertikální vztah mezi tóny a jejich seskupeními, to znamená vedení jednotlivých hlasů nejen v jejich pohybu, ale i to, jak vytvářejí akordickou stavbu. Tímto problémem se zabývá nauka o harmonii, disciplína o akordech a jejich spojování.“¹⁸ Horizontálními vztahy rozumíme vztahy rozložené v čase, tedy vztahy mezi akordy. Vertikální vztahy jsou vztahy v jednom souzvuku, jde o současné tóny rozložené v tónovém prostoru. Současné znění dvou a více tónů označuje v harmonii pojem souzvuk, současné znění tří a více tónů pojem akord.¹⁹

¹⁸ KOUTSKÝ, J.: *Didaktika hudební výchovy na 1. stupni*. Liberec: TUL 2008, s. 145

¹⁹ KYSLÍKOVÁ, A., HONS, M., KYSLÍK, J.: *Hudebně vyjadřovací prostředky a jejich pedagogická interpretace*. Ústí nad Labem: UJEP 1999, s.73

„Pojmem tonalita se obvykle rozumí vzájemný vztah několika různých tónin, jež se ve skladbě vyskytnou, k tónině hlavní.“²⁰ Tonalita předpokládá v daném tónovém prostoru existenci pevného tónového centra. Tonální citění lze dle Sedláka²¹ považovat za emocionální prožívání tonality, tonálních vztahů a jejich tonálních charakteristik. Sedlák uvádí, že melodie ukončená na některém ze statických tónů, tj. tónů tónického kvintakordu vyvolává pocit ukončenosti, zatímco zakončení na některém z vedlejších stupňů vyvolává potřebu dále pokračovat k některému ze statických tónů. Základem tonálního citění je tedy vjem výšky, nikoli však absolutní výšky jednoho izolovaného tónu, ale výškového pohybu.

U dětí se vnímání harmonie rozvíjí postupně. Nejprve se zaměřují na melodii, poté se u nich rozvíjí tonální citění a hudebně sluchové představy. Teprve pak je u nich možné mluvit o harmonickém sluchu, o chápání a prožívání harmonie.²²

🎵 Harmonie

- Na klavír nebo na kytaru hrajeme dětem známé písničky. V akordickém doprovodu děláme záměrně chyby. Úkolem žáků je upozornit na akordy, které do písničky nepatří.
- Žáci se učí sluchem rozeznávat durový a mollový kvintakord. Reagují domluvenými gesty, mimikou, pohyby nebo obrázky.
- V harmonicky jednoduchých lidových písních žáci vyšších ročníků sluchově rozlišují základní harmonické funkce – tóniku, subdominantu a dominantu.

🎵 Tonalita

- Žáci zpívají jak písně durové, tak písně mollové. Spolu s nimi se snažíme postihnout základní náladu durové a mollové tonality.
- Některé písně můžeme zpívat v durové i mollové variantě. Sledujeme s dětmi, jak se mění jejich výraz.
- Děti reagují na uspokojivě a neuspokojivě uzavřenou melodii.
- Ve známé písni označí chybně zahrany tón.
- Děti zkouší dozpívat započatou melodii.

²⁰ CMÍRAL, A.: *Základní pojmy hudební*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1957, s. 68

²¹ SEDLÁK, F.: *Psychologie hudebních schopností a dovedností*. Praha: SUPRAPHON 1989

²² SEDLÁK, F.: *Didaktika hudební výchovy, 1. díl*. Praha: SPN 1985

3.2.6 Forma

Forma také přispívá k výrazovým možnostem hudby. V souvislosti s hudebně vyjadřovacími prostředky uvažujeme hudební formu v jejím základním významu, tj. ve smyslu stavby skladeb z různých částí. Stavebními prvky hudebních forem a hlavními formovými schémata skladeb se zabývá nauka o hudebních formách. Mezi prvky patří motiv, téma, perioda (předvětí a závětí), dvojperioda apod. Hlavními formovými schémata jsou malá a velká písňová forma, rondo, sonátová forma, a variace. Závažnou skupinu představují cyklické hudební formy, mezi které řadíme např. suitu, sonátu či koncert.

Při běžném poslechu si hudební formu většinou ani neuvědomujeme. Abychom ji dokázali postřehnout, je nezbytná dostatečně vycvičená hudební paměť. Žáci na 1. stupni ZŠ se nejprve učí vnímat nejjednodušší formu, jíž je perioda skládající se z předvětí a závětí. Později se v hodinách hudební výchovy seznamují s malou písňovou formou, rondem a variacemi. V rámci poslechových činností se setkávají také s názvy a ukázkami složitějších hudebních forem. Neučí se je však rozpoznávat.

🎵 Forma

- Princip předvětí a závětí žáci pochopí při hře „Na otázku a odpověď“. Ptáme-li se všech dětí stejnou otázkou a dostáváme-li různé odpovědi, vytváříme s dětmi první jednoduché rondo.
- Podobně jako při hře „Na otázku a odpověď“ lze pracovat s písněmi. Předvětí zazpívá učitel a závětí děti, nebo předvětí zazpívá jeden ze dvojice a závětí druhý. Na začátek jsou vhodné písně, které v předvětí obsahují otázku a v závětí odpověď – např. píseň „Čížečku, čížečku“
- Ve dvojici zahraje jeden žák na zvonkohru vlastní písničku s otevřeným závěrem v první polovině, druhý dohraje druhou část tak, aby skončil (většinou) na tónice.
- „Pějme píseň dokola“ je hra s písničkami, která dětem představuje formu ronda. Rondo můžeme s dětmi ztvárnit i pohybově.
- Žáci hledají v notovém zápise známé písně části, které jsou stejné, a vybarví je stejnou barvou

4 Integrace hudební a výtvarné výchovy

V současných pedagogických dokumentech je kladen důraz na integraci vzdělávacích obsahů. Integrací v této souvislosti rozumíme sjednocení či spojení ve vyšší celek. Právě taková integrace vychází z filozofie RVP ZV. To umožňuje propojení vzdělávacího obsahu na úrovni témat, tematických okruhů i vzdělávacích oborů. Integrace musí respektovat logiku výstavby jednotlivých vzdělávacích oborů. Podstatou propojení je hledání a nalézání určitých témat učiva, která je možné spojovat bez ohledu na jejich původní začlenění do tradičních předmětů. Záměrem je posilovat nadpředmětový přístup ke vzdělávání. „Vždyť i sám život se neodehrává v oddělených škatulkách, naopak vše se vším souvisí.“²³

4.1 Co má hudební a výtvarné umění společného?

Této otázce se věnovali různí umělci a vědci. Výsledkem jejich bádání je řada publikací, které se snaží uchopit a popsat společné rysy hudby a výtvarného umění, hudebního a výtvarného vnímání. Tématikou se zabývala mimo jiné například Jarmila Doubravová, která své poznatky publikovala v práci *Hudba a výtvarné umění*. Články pojednávající o společných znacích hudby a výtvarného umění různých uměleckých období jsou již několik ročníků pravidelnou součástí časopisu *Hudební výchova*. Přesvědčivé argumenty v porovnávání struktur a v systematickém objevování vztahů mezi úlohami výrazových prostředků na výtvarném a hudebním poli nalézá Jaroslav Bláha. Problematiky se dotýká především ve vztahu hudby a malířství. Svě závěry předkládá v knize *Křížovatka geneze moderního malířství a hudby*. Polyestetickou výchovou a integrativní hudební pedagogikou se zabývá Václav Drábek. Závěry svého zkoumání formuluje v díle *Tvořivost a integrace v receptivní hudební výchově*. Podle Drábka²⁴ to, co je různým druhům umění společné, je samotný princip tvorby, snaha vyjádřit problémy lidské existence, pátrat po odpovědi na otázku smyslu života. To, čím se naopak umělecké druhy liší, je dáno povahou materiálu,

²³ *Integrované předměty* [online]. 2005-2009 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.rvp.cz/clanek/712>>

²⁴ DRÁBEK, V.: *Tvořivost a integrace v receptivní hudební výchově*. Praha: UK 1998, ISBN 0862-4461

s nímž jsou těsně spjaty výrazové prostředky. Každý umělecký druh má proto svůj vlastní systém znaků, vlastní zákonitosti a vlastní logiku.

Avšak právě mezi těmito systémy znaků je možné nalézat určité analogie. Dozvídáme se o závažných výtvarných dílech, které byly inspirovány znějící hudbou. Za zmínku stojí významný český malíř a grafik František Kupka. Inspirací tohoto umělce byl jeho vlastní blízký vztah k hudbě. Při své malířské tvorbě využil takové techniky, jejichž pocitové charakteristiky se přibližují hudebním. Existují i případy děl, kdy tomu bylo naopak. Výtvarné artefakty se staly podnětem ke vzniku hudební skladby. Obecně známým příkladem je Musorgského cyklus *Obrázky z výstavy*. Liszt napsal symfonickou báseň *Orfeus* podle malby na antické řecké váze.

Tato díla dokazují, že mezi hudebním a výtvarným uměním existují styčné plochy. Určité vzájemné vztahy mezi těmito dvěma obory je možné, a dokonce i požadované, vnášet do výchovně vzdělávacího procesu.

4.2 Teoretická východiska propojení HV a VV

Současná pedagogika má tendenci opouštět izolované pohledy do problematiky jednotlivých předmětů. Jedním ze zdůrazňovaných principů RVP ZV je, že výuka má mít komplexní charakter. Důležitou roli přitom hraje mimo jiné také možnost vhodného propojování vzdělávacích oborů. Hudební výchova a výtvarná výchova patřící mezi esteticko-výchovné předměty jsou součástí vzdělávací oblasti Umění a kultura. Hledání vazeb mezi těmito dvěma obory přispívá dle RVP ZV významným dílem k procesu uměleckého osvojování světa. „Hudba, výtvarné umění, literatura, ale i film, divadlo, fotografie jsou uměleckými druhy a z hlediska edukace (vzdělávání i výchovy) mají společnou podstatu: nejde v nich jen o poznatky a dovednosti, ale o umělecké, estetické a emocionální prožívání artefaktů. Oba typy cílů – kognitivní a estetické – jsou v uměleckých a esteticky zaměřených předmětech neoddělitelné. Není možné probírat artefakt pouze jako zdroj věcných informací, bez emocionálního a estetického působení. Důležitý v tomto procesu je i transfer výsledků estetického a uměleckého působení na osobnost žáka, který přesahuje jednotlivé druhy umění svou komplexností. Znamená to, že percepcí jednoho druhu umění se žák učí vnímat,

chápat a esteticky prožívat i ostatní druhy. Tento fakt potom předpokládá vícere didaktické analogie a možnosti.²⁵

Hudební i výtvarná výchova mají společné specifické požadavky na výuku. Vyžadují tvůrčí prostředí a vstřícnou atmosféru ve třídě, vhodnou motivaci, zvláštní prostředky a metody. Integrace těchto oborů může přinášet nové poznatky, možnosti, hodnoty, lepší orientaci v oblasti umění. „Vzájemné srovnávání, „vysvětlení“ jednoho díla druhým, vytváření paralel výrazových uměleckých prostředků otevírá zcela nové možnosti citového a estetického působení. Z toho vyplývá, že záměrně a účelně využitá integrace druhů umění může být jednou z metod elementární analýzy uměleckého díla. Vede k účinnějšímu porozumění a prožití díla, přispívá k všestrannější orientaci dětí v umění.“²⁶

4.3 Didaktická interpretace hudby prostřednictvím VV

Zaměřením diplomové práce je využití výtvarných aktivit v hodinách hudební výchovy. Následující řádky jsou věnovány pedagogickým východiskům pro volbu integrace výtvarné a hudební výchovy, kdy v centru pozornosti zůstává hudba. Václav Drábek²⁷ poukazuje na to, že integrace v hudební výchově musí mít hudebně centrický charakter, to znamená, že bude z hudby vycházet a k hudbě se zas vracet. Výtvarné činnosti zde vystupují jako doplněk, jako prostředek pro naplnění cílů hudební výchovy. Přesto i jejich aspekt výtvarně výchovný má nepochybný dopad na rozvoj uměleckého vnímání dětí. Právě ve vzájemném mezioborovém podmiňování lze spatřovat velký přínos integrace. Přiblížení jednoho umění prostřednictvím druhého napomáhá širší orientaci žáků v uměleckém světě vůbec.

Pokud necháme děti zviditelnit jejich hudební zážitky, zaměstnáme tak více smyslů (ucho, oko, ruku). Takový přístup navíc vychází vstříc různým receptivním typům (auditivní, vizuální). Otevírají se nové cesty vzájemného obohacování, umožňující objasňovat méně známé prostřednictvím známého. Zviditelněný záznam po-

²⁵ FRIDMAN, L.: Problémové metody v hudební a estetické výchově (1). *Hudební výchova: časopis pro hudební a obecně estetickou výchovu školní a mimoškolní*. 2005, č. 2, s. 19.

²⁶ JENČKOVÁ, E.: Hudební dílo v kontextu dětských muzických aktivit (1). *Hudební výchova: časopis pro hudební a obecně estetickou výchovu školní a mimoškolní*. 2002, č. 2, s. 22-23

²⁷ DRÁBEK, V.: *Tvořivost a integrace v receptivní hudební výchově*. Praha: UK 1998

slechu zachycuje intenzitu pocitů slyšeného a zvyšuje citlivost žáků k hudbě i výtvarným projevům. „Pro syntézu hudby a výtvarného projevu je nejdůležitější jejich časově prostorový moment. Výtvarný projev vzniká často před našima očima jako pohybový zážitek. Z hlediska výtvarného není v těchto výtvorech inspirovaných hudbou rozhodující výtvarná kvalita, ale uvolnění vnitřních tvořivých sil, fantazie a imaginace.“²⁸

4.3.1 Zviditelněný poslech

Uplatnit vazby mezi hudbou a výtvarným uměním lze nejlépe v rovině recepce, méně už v rovině produkce.²⁹ Poslech v hodinách hudební výchovy představuje pro děti často značně abstraktní činnost. Tóny plynou prostorem, děti je sice slyší, avšak těžko se na ně soustředí, protože nerozumí jejich obsahu. Na učitelích leží zodpovědnost vybírat předkládané skladby přiměřeně k dětskému věku a pomáhat dětem soustředit se na proud hudby prostřednictvím rozmanitých úkolů. Jako jedna z možností se nabízí výtvarné ztvárnění. „Malování vyžaduje soustředění na hudbu (opakovaný poslech), individuální přístup k ní bez ovlivnění spolužáky. Na základě obrazu je snazší o poslechu hovořit, přesněji zážitek diferencovat. Nemělo by však jít o popisnost (malování hudebníků, ztvárnění námětu či programu skladby), nýbrž výhradně o převod hudby do abstraktního světa tvarů a barev.“³⁰

S propojením sluchového a zrakového vnímání se pojí jev zvaný synestezie. Jedná se o vnímání jednoho smyslu druhým (např. slyšení barev, barevné vidění zvuku...). Uvádí se, že např. Franz Liszt nebo Franz Schubert viděli jednotlivé tóny jako barvy. Důvody této pozoruhodné psychologické schopnosti věda přesně nezná. Její výskyt je velice vzácný. Častější je u předškolních dětí. Avšak většina z nich tuto schopnost v pozdějším věku také ztratí.

²⁸ SEDLÁK, F.: *Didaktika hudební výchovy, 1. díl*. Praha: SPN 1985, s. 242

²⁹ DRÁBEK, V.: *Tvořivost a integrace v receptivní hudební výchově*. Praha: UK 1998

³⁰ DRÁBEK, V.: Poslech hudby a integrace. In *Poslech hudby: sborník příspěvků z konference konané ve dnech 27. a 28. dubna 1998 na Pedagogické fakultě UK v Praze*. Praha: UK 1998, s. 30

4.3.2 Dispozice výtvarných prostředků zachytit hudbu

„Vychází se z předpokladu, že každá barva má prostřednictvím hudby svůj charakter, svou kvalitu. Tak žlutá a červená barva jsou aktivní, dráždí, červená nejvíce vzrušuje a podněcuje motoriku a uvolňuje energii, modrá a zelená ustupují; modrá je tichá, od života odvrácená, zelená povzbudivá se skrytým napětím. Žlutá jako nejjasnější a nejostřejší barva působí výbušně. Podle získaných zkušeností se potvrzuje, že je možno úspěšně výtvarně a barevně zachytit kontrast staccata a legata a hudební barvu (témbr), že tento kontrast může podněcovat barevnost ve výtvarném projevu. Už v předškolním věku děti přiřazují ve výtvarných projevech a hrách k vysokým tónům světlé a k hlubokým tónům temné barvy. Prostřednictvím barvy hudebních nástrojů může být obohacen i barevný zážitek. Např. ostré tóny trubky podněcují žlutou barvu, vzdušný charakter tónů flétny barvu modrou. Rytmicko-motorický zážitek z hudby může být častým podnětem k výtvarnému (ornamentálnímu) ztvárnění. Také celkový dojem z hudebního díla může být převeden ve výtvarně tvarový a barevný přepis.“³¹

K zajímavým analogiím mezi vizuálním výtvarným a auditivním hudebním vnímáním docházíme při pohledu na hudební „text“, tj. na grafický záznam hudby. Opodstatněně lze notový zápis považovat za určitý most mezi hudebním a výtvarným uměním. Grafická stránka hudebního zápisu mnohé vypovídá o průběhu hudby a řadu skutečností z něj děti mohou postřehnout i bez znalosti notového písma. V notovém zápise mohou vyčíst tempo skladby, pohyb tónových výšek, zda je melodie vázaná či sekaná apod. Vše z toho je možné převést do grafického záznamu pomocí bodů, linií a barev.

4.3.3 Možná úskalí

Zpracovaných činností využívajících vzájemných vztahů mezi výtvarným a hudebním projevem není zatím k dispozici mnoho. Učitel je odkázán na vlastní kreativitu a schopnost sám nalézat analogie. Pouští se při tom na velmi tenký led. Musí si počínat značně opatrně. Necitlivé spojování může vést k nežádoucím zkratkám, k omezení fantazie. „Bude lépe hovořit o paralelách mezi hudbou a výtvarným umě-

³¹ SEDLÁK, F.: *Didaktika hudební výchovy, 1. díl*. Praha: SPN 1985, s. 242

ním, o paralelách mezi barvou a zvukovou barvou, mezi linií a melodií, hudebním a výtvarným rytmem. Tyto paralely nelze ovšem konstruovat uměle, nýbrž pouze odhalovat případ od případu. Ani pak však nemůže být výsledek totožný s předlohou. Proto se učitel nesmí nikdy upnout na hledání identity, nýbrž pouze na zjištění podobností, hledat posun významu.³² Také je třeba vyhnout se některým zjednodušením, která obyčejně spočívají ve snaze kresebně zachytit program, námět, popisný charakter či zvukomalbu programních skladbiček. Především by mělo jít o zachycení některých analogií hudby a výtvarného umění, o přeměnu hudebního prožitku do hry tvarů a barev. Tento převod je velmi subjektivní, proto může být v podání různých žáků značně rozmanitý. Výsledné práce je velice složité jednoznačně hodnotit.

4.4 Pedagogická literatura

Využití výtvarného ztvárnění hudby bývá v souvislosti se zásadou názornosti a s činnostním principem hudební výchovy na 1. stupni ZŠ často doporučováno. V učebnicích a v metodických příručkách hudební výchovy se však příklady výtvarných činností vyskytují velice ojediněle. Ani jiná pedagogická literatura učitelům neposkytuje mnoho konkrétních nápadů, rad nebo návodů, jak je ve škole realizovat. Celá oblast je z praktického hlediska dosud poměrně málo zpracovaná. Chce-li učitel pro přiblížení hudby dětem použít výtvarné aktivity, je odkázán na svou vlastní nápaditost. Zde je uvedeno několik titulů, které v sobě mimo jiné zahrnují i určitý potenciál propojení hudebního zážitku dětí s výtvarným projevem. Avšak mnohem častěji než způsoby výtvarného zachycení průběhu hudby zprostředkovávají tyto knihy výtvarné aktivity pro ztvárnění obsahů textů písniček. Přesto z nich lze čerpat inspiraci.

³² DRÁBEK, V.: Poslech hudby a integrace. In *Poslech hudby: sborník příspěvků z konference konané ve dnech 27. a 28. dubna 1998 na Pedagogické fakultě UK v Praze*. Praha: UK 1998, s. 28

🎵 **Malované písničky pro kluky a holčičky**³³

Jedná se o soubor tří sešitů vhodný pro předškolní děti a žáky nižších ročníků 1. stupně ZŠ. Sešity obsahují dětská říkadla, básničky a jednoduché písničky doplněné omalovánkami přes celou stránku. Obrázky zachycují obsah textu říkadel, resp. písniček. Velké noty a velká písmena dětem umožňují snadné čtení. V přehledném notovém zápise se děti dobře orientují.

🎵 **Hudební hodinky pro táty a maminky (nejen o hudební výchově v rodině)**³⁴

V této knize autor klade důraz na hudební výchovu v rodině. Vyzdvihována je mimořádně intimní atmosféra rodinného prostředí, ve které má dítě pro objevování hudby docela jiné podmínky než v početném žákovském kolektivu ve škole. Stěžejní filozofií knihy je, že jak v rodinné tak ve školní hudební výchově je zapotřebí dětem připravovat taková setkání s hudbou, díky kterým budou mít příležitost hudbu prožít. Kniha poskytuje množství námětů na nejrozmantější činnosti, při nichž děti „ohmatávají“ zvukové a tím pádem i výrazové vlastnosti hudby. Objevují se i výtvarné hry, pro něž můžeme dle autora použít cokoli, co najdeme doma nebo na zahrádce. Malování při poslechu reprodukováné hudby věnuje jednu celou kapitolu.

🎵 **Hudba, pohyb, kresba, slovo**³⁵

Příručka vydaná na začátku 90. let minulého století přináší metodický návod k rozvíjení hudebních, pohybových i výtvarných schopností a hlavně fantazie a aktivity dětí. Autorka přistupuje k problematice z hlediska dětí mateřských škol. V praktické části představuje lekce, které jsou zaměřeny tematicky podle písničky. K té se v každé lekci váže pohybové ztvárnění, povídání a výtvarné zachycení. Výtvarné činnosti zpracovávají zpočátku výhradně námět písniček. Postupně se ale dostáváme i k výtvarnému znázornění hudebně vyjadřovacích prostředků. Děti mají za úkol kreslit představu různě silných zvuků, nebo přiřazují grafické značky k různým druhům zvuků, symboly ke zvukům hudebních nástrojů a nakonec zkouší zapisovat noty v podobě korálků.

³³ FAKSOVÁ, A.: *Malované písničky pro kluky a holčičky*. Praha: OPTYS, 1995

³⁴ HERDEN, J.: *Hudební hodinky pro táty a maminky (nejen o hudební výchově v rodině)*. Praha: RODIČE 2004

³⁵ JASANOVÁ, N.: *Hudba, pohyb, kresba, slovo*. Praha: SVOJTKA A VAŠUT 1990

♪ **Zpíváme a hrajeme si s nejmenšími**³⁶

Knížka je určena pro práci s dětmi od narození do 8 let. Obsahuje celkem 70 písniček. Každá je doplněna náměty činností – pohybové ztvárnění, dramatizace, instrumentace, výtvarné ztvárnění apod. Výtvarné aktivity ve většině případů reflektují obsah textu písničky. Zprostředkovávají tak intenzivnější prožití písničky. Předkládané výtvarné techniky jsou velice bohaté a pestré, využívají rozmanitý materiál. Výtvarných námětů, které jsou spojeny přímo s hudebně vyjadřovacími prostředky a poskytují tak prožití a ztvárnění hudební stránky písničky, nalezneme výrazně menší množství – kreslení do rytmu, podle melodie nebo zachycení pocitů.

♪ **Ffortissimo**³⁷

Tato útlá knížka nepřináší ani písničky ani aktivity. Sama o sobě je příkladem určitého způsobu propojení hudebního a výtvarného významu. Obsahuje totiž kreslené anekdoty, které vtipným a především velice názorným způsobem představují pojmy hudebního názvosloví. Knížka poskytuje poměrně velký výběr pojmů. Ilustraci každého z nich je vyhrazena samostatná stránka. Obrázky dětem dobře vysvětlí, co v hudbě daný pojem znamená. Využít je můžeme jako pomůcku při vysvětlování pojmů nebo mohou být veselou výzdobou specializované hudební třídy. Je však třeba věnovat pozornost vhodnosti obrázků pro děti. Některé z nich jsou totiž bohužel zachyceny v mírně ožehavé podobě.

³⁶ TICHÁ, A.; RAKOVÁ, M.: *Zpíváme a hrajeme si s nejmenšími: od narození do 8 let*. Praha: PORTÁL 2007

³⁷ HRADECKÝ, V.: *Ffortissimo*. Praha: Talpress, 1996, ISBN: 80-7197-060-3

4.5 Poznámky k možnostem propojení HV a VV v praxi

Integrace vzdělávacího obsahu je na 1. stupni ZŠ v porovnání s vyššími stupni škol o něco snazší. Podmínkou funkční integrace je totiž kvalifikovaný učitel kompetentní v obou propojovaných oborech. Specifikem 1. stupně je třídní učitel, který ve své třídě vyučuje většinu předmětů. Vyučuje-li zároveň hudební i výtvarnou výchovu, zná učební obsahy a výstupy obou vzdělávacích oborů a na rozdíl od učitelů vyšších stupňů není tolik závislý na spolupráci s kolegy. Organizačním důsledkem třídnictví je jistá pohyblivost hodin v rámci rozvrhu třídy. Dle potřeby lze hodiny přesouvat a vytvářet tak dvouhodinové bloky. Pro integraci hudební a výtvarné výchovy, při zdůraznění hudební složky, se nabízí několik možností:

- Využití krátkých výtvarných aktivit přímo v hodinách hudební výchovy.
- Sloučení dvou hodin pro realizaci náročnějšího výtvarného námětu.
- Ústrojné propojení hodin. Činnost započatou v hodině HV je možné využít, doplnit či rozvinout v hodině VV.
- Vypracování rozsáhlejšího projektu.

Při plánování je důležité uvědomit si některé faktory, které praktickou přípravu hudebních a výtvarných činností ovlivňují. Hudební učebny nejsou vždy vybaveny lavicemi. Z toho důvodu nejsou optimálním zázemím pro řadu výtvarných technik. Ve výtvarných učebnách naopak chybí klavír a další audio technika. Mnohé výtvarné pomůcky vyžadují přípravu a následný úklid. Obojí je náročné na organizaci a na čas. Po přihlédnutí ke všem těmto limitujícím faktorům docházíme k technikám, které jsou proveditelné suchými, levnými a na všech školách snadno dostupnými materiály – tužky, pastelky, voskovky, pastely gioconda, uhlí, rudka, fix, nůžky a různé druhy papírů (kancelářský, barevný, karton).

At' už se rozhodneme pro propojení hudební a výtvarné výchovy v jakékoli podobě, vždy je přínosné nechávat na závěr dětem prostor pro hodnocení. Ve společné diskuzi mohou formulovat a odůvodnit svoji osobní volbu pro výtvarné ztvárnění, popsat pocity, které při plnění hudebně výtvarného úkolu prožívaly, porovnat a hodnotit výsledné práce ostatních spolužáků. Mohou si uvědomovat, že vnímání umění je individuální záležitostí. Zároveň se učí respektovat názory druhých.

PRAKTICKÁ ČÁST

5 Výtvarné náměty

Předkládaný soubor výtvarných námětů se vztahuje k výuce hudebně vyjadřovacích prostředků v hodinách hudební výchovy. Jedná se o krátké aktivity nepříliš náročné na čas a výtvarný materiál. Prožitek z dané výtvarné techniky je poněkud utlačován do pozadí, neboť důraz je kladen především na názornost. Techniky jsou vlastně využity jako nástroje ke zviditelnění některých vlastností hudby. Slovy Václava Drábka³⁸ se jedná o „hudebně centrické“ aktivity. Z hudby vycházejí a k hudbě se zase vrací. Vyžadují od dětí, aby se soustředily na její průběh a proměny, a prostřednictvím poskytnutého materiálu a zadané techniky ji zkusily zaznamenat. Výsledky těchto činností, které se vážou na hudební zážitek, mají většinou jednoduchý grafický nebo abstraktní charakter. Žáci si mohou uvědomovat, že i v abstraktních výtvarných dílech lze spatřovat obsah a přisuzovat mu určitý význam.

Záměrem v žádném případě není nahradit stávající činnosti a postupy, které se v hudebně výchovném procesu používají, ale nabídnout inspiraci, jak je možné obohatit je o výtvarný rozměr. Zdaleka se nejedná o vyčerpávající soubor nápadů. Kreativní učitel mající vztah k oběma oborům, by jej jistě dokázal doplnit o mnohé další podněty. Jednotlivé aktivity je možno také kombinovat, doplňovat, znova se k nim vracet. Stejně jako se v hudbě v jeden okamžik vyskytují různé hudebně vyjadřovací prostředky najednou, lze několik výtvarných námětů propojit a vytvořit koláž. Činnosti jsou uspořádány tematicky dle jednotlivých hudebně vyjadřovacích prostředků, k nimž se vztahují. U každé z nich jsou uvedeny potřebné výtvarné pomůcky. Ty je samozřejmě možné dle potřeby měnit, přizpůsobovat aktuálním materiálním možnostem. Pro některé činnosti byla použita kolečka vystřižená z barevných kartonů. Vyhovující variantou mohou být i jiné soubory předmětů, máme-li je k dispozici v dostatečném množství (např. sada voskovek, knoflíky či korálky). Důležité je, aby dětem poskytly potřebnou škálu barev.

³⁸ DRÁBEK, V.: *Tvořivost a integrace v receptivní hudební výchově*. Praha: UK 1998

5.1 Melodie

5.1.1 Pohyb melodie

♪ Spojit hlavičky not

Pomůcky: pastelky, kopie notového záznamu známých písniček

Děti pastelkou spojí hlavičky not písniček. Linie představují melodické linky. Připomíná její tvar spíše rozčeřenou hladinu nebo pohoří a údolí? Kde melodie stoupá, klesá? Žáci při zpěvu písničky prstem opisují linku. Sledují, jak se melodie pohybuje. Propojují sluchové vnímání se zrakem a s pohybem. Tento úkol lze využít jako pomocné cvičení pro pohybové znázornění melodie, které je pro děti poměrně náročné, nebo jako výchozí pro grafické znázorňování pohybu melodie.

♪ Nakreslené legato a staccato

Pomůcky: pastelky, čistý papír

Kresebné výrazové prostředky dovedou srozumitelně zobrazit rozdíly mezi legátovou (vázanou) a staccatovou (oddělovanou) melodií. Děti to mohou vyzkoušet nejprve linií. Legato se projeví jako oblá souvislá linie, zatímco staccato jako ostrá trhaná (popř. tečkovaná) linie. Stejnými prostředky mohou žáci tyto pojmy hudebního názvosloví zkusit napsat. Jak bude vypadat nápis legato a jak nápis staccato? Můžeme si s dětmi povšimnout analogie v notovém zápise. Zatímco legato v notách poznáme podle dlouhých oblouků, staccato je značeno tečkou nad notou. Lze podobnost vyčíst z linií, které děti nakreslily?

5.2 Hluboké a vysoké tóny melodie

♪ Přřad' barvu k poslechu

Pomůcky: barevná kolečka, vhodné hudební ukázky

Samotné aktivitě může předcházet krátké povídání o zvucích, které vydávají rozmanitá zvířata. Povzbudíme žáky, aby zkusili ke zvukům přiřadit barvy. Využíváme barevných asociací. Jaká barva by mohla vystihnout bručení medvěda, štěkání velkého psa, mňoukání kotěte, švitoření ptáčků?

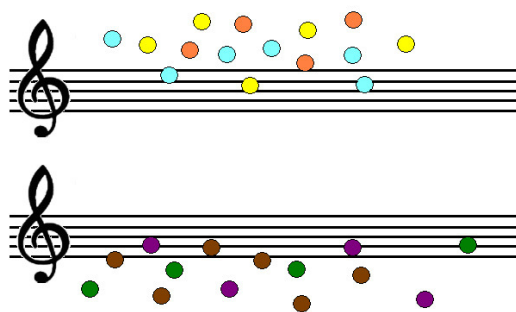
Následně s dětmi vyzkoušíme barevné asociace propojit s poslechem hudební ukázky. Učitel dětem přehraje dvě klavírní skladbičky, z nichž se jedna odehrává ve vysoké a jedna v hluboké poloze. Během poslechu žáci podle svých představ vybírají barvy, jaké by jednotlivým ukázkám přiřadily. Po zakončení každé skladby učitel děti vyzve, aby zvedly vybraná barevná kolečka nad hlavu. Děti mají možnost porovnat svoji volbu se spolužáky. V mnohém se jistě budou shodovat. Někdo možná k ukázce přiřadí barvu, která se bude od ostatních lišit. S dětmi si vysvětlíme, že malé odlišnosti nejsou na škodu. Každý můžeme mít trošku jiné barevné asociace.

♪ Hrátky s barevnými kolečky

Pomůcky: barevná kolečka, nakopírovaný list s předkreslenou velkou notovou osnovou a houslovým klíčem, vhodné hudební ukázky

Aktivitu zahájíme tím, že se spolu s dětmi pokusíme umístit do notové osnovy po jednom kolečku od každé barvy.

Děti na základě svých předchozích zkušeností asociují barvy koleček k relativní tónové výšce. Před očima jim vyvstane jakýsi barevný žebřík, který ukazuje, že čím jsou tóny vyšší, tím v notové osnově šplhají výš. Hluboké tóny se drží pod notovou osnovou.

Posléze učitel přehraje žákům ukázkou, v níž je tónová výška dominantním výrazovým prostředkem. Úkolem dětí je zvolit barvu koleček a poskládat je na notové osnově tak, aby vyjadřovaly charakter vnímané hudební skladby. Výběr barev a jejich rozmístění po ploše papíru znázorňuje, zda se melodie skládala z vysokých nebo hlubokých tónů. Vnímavější žáci mohou počtem a koncentrací koleček postihnout i další vlastnosti poslouchané hudby – tempo, charakter pohybu melodické linky.

5.3 Metrorytmika, tempo a agogika

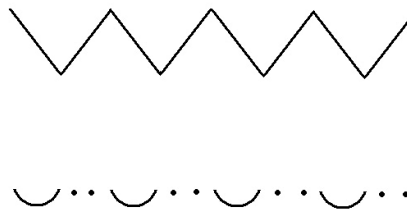
5.3.1 Metrum

🎵 Grafický záznam metronomu

Pomůcky: metronom, nastříhané proužky papíru, fixy

Tato aktivita se neobejde bez metronomu. Ideální je klasický mechanický metronom. Vysvětlíme dětem, že tento přístroj slouží k tomu, aby v hudbě místo nás počítal doby. Ukážeme jim, že je vybaven zvonečkem, který zdůrazňuje první těžkou dobu. Nastavíme metronom tak, aby odklepával různá metra. Děti se pokouší zjistit, do kolika metronom počítá, tedy o jaké metrum se jedná.

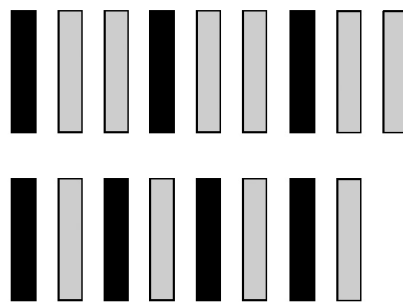
Průběh metronomu lze graficky zaznamenat. Dětem dáme k dispozici fix a proužek papíru. Fix uvolňuje pigment na papír bez většího přtlaku. To umožní dětem snadný a přesný záznam v tempu metronomu. Dvoudobé metrum může vyjadřovat ostrá klikatá čára. Cinknutí na první těžkou dobu odpovídá tah fixem směrem dolů, na lehkou dobu směrem nahoru. První těžkou dobu třídobého metra znázorníme obloučkem, lehkou druhou a třetí dobu tečkou. Zhoupnutí připomíná valčíkový krok na první dobu. Důležité je zvolit přiměřené tempo metronomu.

♪ Poskládané metrum

Pomůcky: korálky dvou velikostí (sušené ovoce, barevná párátko, barevné papíry nastříhané na proužky...)

Metrum můžeme s dětmi vyjádřit pravidelným střídáním předmětů za sebou. Je možné navlékat korálky, kousky sušeného ovoce, skládat proužky barevných papírů nebo třeba barevná párátko vedle sebe. Vždy odlišujeme první přízvuknou dobu od nepřízvukných. U korálků to může být na první dobu větší korálek a na lehkou dobu menší korálek. Volíme větší a menší kousky sušeného ovoce, párátko či proužky papíru dvou různých barev.

♪ Houpy, houpy, kočka snědla kroupy (grafomotorické cvičení)

Pomůcky: papír A4, pastelky nebo voskovky

Houpy, houpy³⁹

Houpy, houpy,
kočka snědla kroupy,
kořata se hněvala,
že jim taky nedala.

Grafomotorická cvičení jsou přípravou ke správnému psaní. Někdy bývají doprovázeny říkankami. Děti odříkávají říkanku a současně plní zadaný kresebný úkol. Jedná se o velmi komplexní úlohu. V jeden okamžik se spojuje řeč, sluchové vnímání, zrakové vnímání a grafický projev. Říkadlo Houpy, houpy je doprovázeno kreslením zpětného dolního oblouku. Toto jednoduché grafomotorické cvičení můžeme využít při vyvozování dvoudobého taktovacího schématu. Říkadlo všechny děti zna-

³⁹ DANIEL, L.: *Škola hry na sopránovou zobcovou flétnu. I.díl.* Praha: PANTON 1995, s. 8

jí. Nemusí se tedy soustředit na text. Pozornost věnují oblouku, který kreslí na papír tam a zpět do rytmu říkadla. Pohyb ruky a text říkadla evokují představu houpačky.

Od tohoto cvičení je vhodné záhy přejít k taktovacímu schématu dvoudobého metra. Upozorníme děti, že na rozdíl od houpačky, není pohyb taktovacího schématu po prvním zhoupnutí veden až na výchozí úroveň, ale pouze přibližně do poloviny. Druhým zhoupnutím se vracíme pět do výchozího bodu.

🎵 **Dirigování na papír**

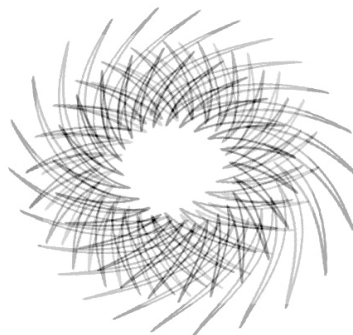
Pomůcky: papír A4 (nakopírovaná schémata), pastelky nebo voskovky

Když děti poprvé zkoušejí dirigovat, může některým z nich činit potíže zapamatovat si průběh taktovacího schématu a provádět jej plynule spolu se zpěvem. Pomocí jim může být schéma znázorněné na tabuli. Ještě lépe si jej zapamatují, pokud si ho nakreslí samy. Předlohou jim může být buď tabule, nebo již předem nakopírované schéma na papíře. Neusilujeme o to, aby děti tvar dokonale obtáhly, ale aby byl jejich pohyb plynulý a postupně se automatizoval. Při taktování na papír můžeme zkusit zpívat nějakou pomalejší písničku.

🎵 **Neobyčejné taktování**

Pomůcky: papír A4, voskovky, písnička nebo skladbička ve dvoudobém taktu, písnička nebo skladbička ve třídobém taktu

Přínosem tohoto námětu je především zábavné prožití metra. Vyžaduje již alespoň částečně osvojená taktovací schémata. Žáci obdrží do dvojice jeden list papíru. Podobně jako při předcházející aktivitě i nyní budou dirigovat na papír. Avšak tentokrát to bude neobyčejné taktování. Zatímco jeden ze dvojice taktuje dle písničky či známé skladbičky na papír, druhý mu papírem pod rukama pomalu otáčí. Postupně nám před očima vzniká jakýsi květ či ornament. Činnost lze provádět několikrát za sebou. Použije-li žák pokaždé jinou barvu voskovky a nanese nový ornament na ten již stávající, získá výsledná práce poměrně zajímavý vzhled.

5.3.2 Rytmus

🎵 Korálkové písničky

Pomůcky: korálky dvou různých velikostí s velkými dírkami, provázek nebo drátek, notové zápisy známých písniček

Tuto aktivitu budou děti zpracovávat ve skupinkách po třech až čtyřech. Skupinky se rozmístí po celé třídě. Každá obdrží notový zápis jedné písničky, kterou všichni dobře znají. Dále dostanou k dispozici provázek a dostatečné množství korálků. Jelikož rozdáme dětem pouze dvě velikosti korálků, volíme takové písničky, v nichž se vyskytují pouze půlové a čtvrt'ové (resp. čtvrt'ové a osminové) noty, popřípadě pomlky. Úkolem dětí bude znázornit písničku pomocí korálků. Vyžaduje to od nich pečlivé čtení notového zápisu. Každou notu vyjádří jedním korálkem. Předem se domluvíme, jakou velikost korálku přiřadíme jakým notovým hodnotám. Vyskytne-li se v zápise pomlka, uvážou na provázku uzlík. Všechny skupiny musí pracovat v maximální tajnosti, aby nikdo další jejich písničku neodhalil.

Hotovou korálkovou písničku děti označí číslem a nechají ležet na místě, kde ji vyrobily. Každé stanoviště vybavíme jedním z Orffových nástrojů. Notové zápisy písniček vystavíme na viditelné místo. Nastane velké stěhování. Skupiny se posouvají po stanovištích. Zkusí si korálkovou písničku přehrát nebo vytleskat, snaží se odhalit, jaká písnička je v korálkách schována. Která skupina vyluští všechny?

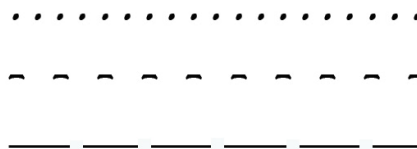
Malíčká su

5.3.3 Tempo

🎵 Záznam tempa pohybu – běh, krok, šourání

Pomůcky: papír libovolného formátu, jakýkoli kreslicí nástroj

Tempo znamená rychlost pohybu. Pro děti je nejpřirozenější uchopit tempo pohybem celého těla. Rychlý pohyb ztvární během, středně rychlý pohyb krokem a pomalý pohyb šourá-

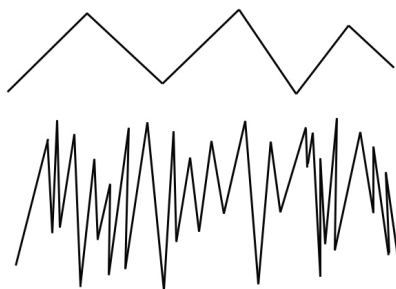

ním. Pokud by na jejich bačkorách byla barva, objevil by se záznam jejich pohybu na podlaze. Jak by takový záznam asi vypadal? Úkolem dětí je znázornit graficky na papír běh, krok a šourání.

♪ Tempo poslepu

Pomůcky: kreslicí kartony natřené inkoustem, zmizíky, šátky, hudební ukázka v pomalém tempu, hudební ukázka v rychlém tempu

Děti rozdělíme do dvojic. Jeden ze dvojice má zavázané oči šátkem. Jeho úkolem je kresebně zachytit tempo hudební ukázky. Zadání přiblížíme dětem tak, že mají v průběhu skladby nechat zmizík po papíře tancovat. Bude-li znít hudba pomalu, bude tomu odpovídat klidný pohyb zmizíku, bude-li znít rychle, pak naopak svižný. Pro každého jsou připravené dva papíry pro dvě odlišné hudební ukázky. Úkolem druhého ve dvojici je připravit „slepému“ před začátkem skladby nový papír, hlídat jej, aby nekreslil mimo papír a na závěr obě práce schovat. Děti si vymění své role. Teprve když mají oba ze dvojice úkol splněný, mohou se na své výtvary podívat. Poznají děti, který záznam vznikl při rychlé a který při pomalé hudbě? Máme-li k dispozici notové zápisy použitých hudebních ukázek, můžeme jej s dětmi zkusit porovnat se zápisy, které nakreslily zmizíkem. Nalezneme nějakou podobnost?

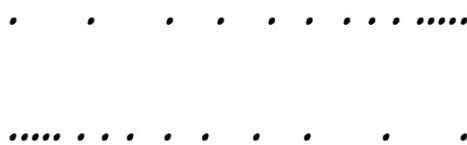
5.3.4 Agogika

♪ Rozeběhnout se a zastavit

Pomůcky: papír libovolného formátu, jakýkoli kreslicí nástroj

Pokud bychom běželi po písku na pláži, zanechala by naše chodidla otisky. Mohli bychom pak pozorovat, že čím běžíme rychleji, tím jsou otisky blíže k sobě. Čím pomaleji, tím jsou od sebe dále. Jak by vypadaly otisky rozebíhajícího se člověka, a jak otisky člověka, který je rozeběhnutý a pomalu zastavuje? Graficky můžeme každý otisk nohy znázornit tečkou. Spolu s dětmi si vyzkoušíme vytvořit schéma

rozeběhnutí a zpomalení. S vytvořenými schématy můžeme s dětmi v hodině dále pracovat. Například vyzveme jednoho žáka, aby si jedno schéma vybral a zkusil jej přehrát na libovolný nástroj z Orffova instrumentáře. Úkolem ostatních dětí je určit, o které se jednalo.

5.4 Dynamika

🎵 Valér uhlem

Pomůcky: kreslicí karton A4, uhl

Než se s dětmi pustíme do tohoto výtvarného námětu, vyzkoušíme si různou dynamiku například při zpěvu nějaké písničky nebo hrou na tělo či na snadno ovladatelné nástroje.

Valér je výtvarný pojem, který znamená odstupňování tónové intenzity barvy.

V hudbě jej můžeme připodobnit k rostoucí dynamice. Příhodné vlastnosti k vytvoření valéru má uhl. Variantou uhlu je rudka, která má podobné vlastnosti. Méně názorné, ale také použitelné jsou valéry nakreslené tužkou (nejlépe měkkou) nebo pastelkou. Děti si při vytváření valéru na papír vyzkouší, že s malým přitlakem materiál zanechá velice světlou stopu a že se zvětšujícím přitlakem nanášené stopy postupně tmavnou a získávají na intenzitě. Podobně jako slabě nakreslenou čáru sotva vidíme, slabě zahráný tón sotva slyšíme. Silně nakreslená čára je na papíře nepřehlédnutelná, silně zahráný tón je také velmi výrazný. Postupný přechod od nejsvětlejší barvy po nejtmavší je analogií narůstající dynamiky.

♪ Měřicí přístroj

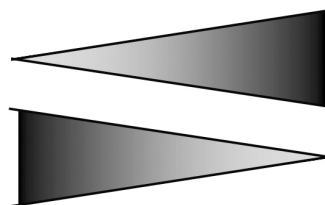
Pomůcky: hotový valér uhlem, hudební ukázka s proměňující se dynamikou

Hotový valér lze použít při poslechu. Škála šedi se promění v jakýsi měřicí přístroj, který bude ukazovat na sílu zvuku. Děti mohou vymyslet, jak toto zařízení pojmenovat – hudební siloměr, hlasitoměr či tichoměr? Jako ručička přístroje poslouží ukazováček. Při poslechu skladby děti pohybem prstu po valéru reagují na dynamické změny. Propojují tak sluchové a zrakové vnímání intenzity. Aby si děti své výtvo-ry neponičily, upozorníme je, že se prst musí pohybovat nad papírem nikoli po něm, jelikož uhlé se velice snadno roztírá. Máme-li k dispozici průhledné folie, můžeme je použít jako ochranu proti rozmazání i proti zašpinění.

♪ Nakreslené názvosloví

Pomůcky: kreslicí karton A4, uhlé

Zkušenosti s uhlem, které děti získaly při kreslení valéru, můžeme použít k ilustraci hudebního názvosloví označujícího dynamiku – crescendo, decrescendo, forte, mezzoforte, piano. Piano děti znázorní jako hru slabých linií, teček či spirál, forte jako hru tmavých. Mezzoforte děti snadno vyvodí jako střední variantu. Crescendo a decrescendo znázorňuje valér. Záleží pouze na tom, zda postupujeme od nejsvětlejší po nejtmavší odstín nebo obráceně. Valér je možné vtěsnat do notových značek – vidlic – označující zesilování nebo zeslabování. Grafický zá-znam doplníme odpovídajícím pojmem, jehož zápis může podléhat stejným zákonům. Ve slově crescendo bude první písmeno napsáno nejslaběji a poslední nejsilněji, u slova decrescendo tomu bude naopak atd.

🎵 Hra s liniemi

Pomůcky: kreslicí karton A4, uhel (nebo pastelka, tužka, voskovka apod.)

Zesílení či zeslabení zvuku nástroje není jedinou možností jak s dynamikou pracovat. Rozhodující je i počet nástrojů, které zní ve stejný okamžik. Znázorníme-li hru sólového nástroje jednou rovnou linií, jak by se na papíře projevila hra dua, tria, celého souboru? Děti si mohou s liniemi pohrát. Jinak na nás bude působit jedna linka než dvě, nebo dokonce pět linek jedna těsně pod druhou. Jiný rozměr nabude svazek slabých linek a jiný svazek silných linek. Žáky vedeme k tomu, aby sami objevili paralely v hudební dynamice.

Tuto aktivitu můžeme doplnit o poznatek, jak se hra více nástrojů projeví v notovém zápise. Vysvětlíme dětem, že se takovému zápisu, v němž se objeví noty pro všechny hudební nástroje hrající na-

jednou, říká partitura. Každému nástroji patří v partituře jeden řádek. Podle počtu řádků pod sebou poznáme na první pohled, zda je partitura napsaná pro velký počet nástrojů nebo pro malý.

5.5 Barva

🎵 Jakou barvou?

Pomůcky: kreslicí karton A4, pastely gioconda, nakopírované malé obrázky hudebních nástrojů, lepidlo, vhodné hudební ukázky

Vztah mezi barvou v hudbě a barvou ve výtvarném umění je jedna z nejpoužívanějších paralel mezi těmito dvěma uměleckými obory. Vyzkoušejme si s dětmi přiřadit různým hudebním nástrojům, jež jsou charakteristické svou barvou v hudebním smyslu, barvy ve smyslu výtvarném. Začneme tak, že si s dětmi poslechneme ukázky několika hudebních nástrojů zvlášť. Společně diskutujeme o tom, jaká barva se nám při poslechu vybaví. K jaké barvě by děti připodobnily tóny příčné flétny, trubky, sólových houslí či klavíru? Možná se shodneme, možná se představy dětí budou od sebe lišit. Neznamená to, že by někdo měl pravdu a někdo ne. Je

v pořádku, když barva jednoho hudebního nástroje vyvolá u různých dětí různé barevné asociace. Dokonce slyšíme-li jeden hudební nástroj v rozdílných polohách, samotný či s dalšími hudebními nástroji, může se náš názor na barvu měnit.

Poslechneme si hudební skladbu, v níž vystupuje několik nástrojů. Spolu s dětmi zaměříme pozornost na každý z nich. Jakou barvu bychom k nim přiřadili? Po společné diskuzi dětem rozdáme obrázky hudebních nástrojů, lepidla, kreslicí kartony a pastely. Děti obrázky přilepí na karton, vybarví je podle svých asociací odpovídajícími barvami a pomocí výtvarných prostředků je „rozehrají“ po celé ploše. Rozmístění obrázků, volbu barev a hrátky barevných ploch, linií a symbolů necháme na dětské představivosti.

5.6 Harmonie a tonalita

♪ Nálada

Pomůcky: písničky, papír A4, pastely gioconda

Zazpívejme si beze slov jednu písničku v durové a jednu v mollové tónině. Jakou náladu přináší první a jakou náladu druhá písnička? Hudba dokáže velice dobře vystihnout, jak se cítíme. Barvy to umí také. Vzpomeňte si, jaké barvy jsou v přírodě veselé. Jaké barvy si naopak spojíme se smutnou, zamračenou krajinou? Papír rozdělíme na dvě poloviny. Pomocí vhodných barevných kombinací děti zkusí zachytit své představy o náladě každé písničky zvlášť.

6 Realizace vybraných námětů v praxi

Některé výtvarné náměty byly ověřeny prakticky přímo při práci s dětmi. Navštíveno bylo celkem šest druhých tříd ve třech libereckých základních školách: ZŠ Dobiášova, ZŠ Ještědská a KZMŠ J. A. Komenského. V průběhu jednoho celého měsíce bylo uskutečněno 24 vyučovacích hodin. V součtu se na realizaci každý týden podílelo 110 – 125 dětí. Každá třída se zúčastnila 4 vyučovacích jednotek.

6.1 Příprava realizace

Plánování hodin se odvíjelo od různorodých podmínek všech navštívených škol. Výrazným faktorem, který ovlivnil jejich průběh, bylo místo, kde se výuka odehrávala. Z šesti tříd měly tři třídy hudební výchovu ve svých kmenových třídách a tři ve specializované učebně. Vzhledem k charakteru hodin byl zapotřebí klavír a CD přehrávač. V kmenových třídách klavír chyběl. Bylo nutné vystačit si pouze s elektronickými klávesami. Ve specializované učebně klavír k dispozici byl, zde však naopak scházely lavice. CD přehrávače byly k dispozici ve všech třídách.

Jednotlivé vyučovací hodiny byly zamýšleny jako uzavřené celky. Každá z nich byla zaměřena na jeden hudebně vyjadřovací prostředek a jeho použití v hudbě. Naplněny byly nejrůznějšími činnostmi, které souvisely s vnímáním daného vyjadřovacího prostředku. Pozornost byla věnována v první řadě začleněným výtvarným námětům. Především byl zájem o to, sledovat, jak žáci zareagují na nové aktivity, jak si s netradičními úkoly poradí a zda jim tyto aktivity umožní „osahat si“ hudebně vyjadřovací prostředky. Ve výtvarných aktivitách převažovala práce ve dvojicích. Na vypracování zadaného úkolu měly děti spolupracovat, sdílet své myšlenky a nápady, v případě potřeby jeden druhému asistovat. Do hodin byl dále zařazen zpěv, hudebně-pohybové činnosti, klavírní miniatury a poslech skladeb hudebních skladatelů.

Klavírní miniatury

Přednes klavírních miniatur není v hodinách hudební výchovy zcela běžnou záležitostí. Jedná se o skladby nevelkého rozsahu, určené primárně dětem. Představují emocionální typ hudby, který námětově, různorodostí funkcí, výběrem a uspořádáním hudebně výrazových prostředků odpovídá způsobu myšlení a hudební zkušenosti dětí na 1. stupni ZŠ. Kladnou stránkou klavírních miniatur je živá produkce hudby ve třídě. Další výhodou živého přednesu je, že je možné jej v případě potřeby zastavit, popř. zopakovat, zdůraznit či zpomalit určitou část.

Na úvod první hodiny byla zařazena klavírní miniatura Dolly's Dreaming and Awakening od T. Oestena. Stala se odrazovým můstkem pro všechny nadcházející hodiny. Tento hudební kousek využívá pestrých hudebně vyjadřovacích prostředků, aby jejich prostřednictvím vyprávěl příběh o panence. Skladbička měla děti povzbudit v tom, že pokud hudbě pozorně naslouchají, není těžké jí porozumět. Děti se měly zamyslet nad tím, jakými způsoby hudba mluví, jaké k tomu používá prostředky. Do následujících hodin byly zařazeny klavírní miniatury, v nichž vynikaly sledované hudebně vyjadřovací prostředky. Často se jednalo o dvojici kratičkých skladeb, na kterých mohly děti vnímat kontrast (vysoko × hluboko, pomalu × rychle). Na klavírní miniaturu vždy navázala výtvarná aktivita, jejímž smyslem bylo převést sluchové podněty do vizuální podoby.

Poslechové skladby

Skladby hudebních skladatelů jsou z hlediska hudební řeči náročnější než klavírní miniatury. Při výběru poslechových skladeb pro použití do hodin byl postup stejný jako při výběru klavírních miniatur. Rovněž byly voleny tak, aby v nich byl probíraný výrazový prostředek dominantní, pro děti snadno rozpoznatelný. V některých případech byly dětem předloženy dvě skladby s kontrastním použitím hudebně vyjadřovacího prostředku. Poslech byl vždy propojen s předchozími aktivitami. Následný úkol umožnil dětem aplikovat čerstvé poznatky z hodiny a především pozorovat, zda významu daného hudebně vyjadřovacího prostředku porozuměly a zda na něj prostřednictvím daného úkolu dokážou reagovat. Na závěr poslechové skladby děti měly možnost diskutovat o tom, jak se v hudbě daný prostředek projevoval, co mohl prozradit o obsahu a názvu skladby.

6.2 Dynamika

6.2.1 Příprava na hodinu

Téma hodiny: Dynamika

Edukační cíl: Žák by v průběhu hodiny měl...

- ♪ uvědomit si existenci specifické hudební řeči
- ♪ porozumět dynamickým odstínům ve spojení s výtvarným úkolem
- ♪ reagovat na změnu dynamiky v proudu znějící hudby
- ♪ setkat se s dílem významného hudebního skladatele

Výtvarné náměty: Valér uhlem, Měřicí přístroj

Klavírní miniatury: T. Oesten: *Dolly's Dreaming and Awakening*

Poslechové skladby: L. v. Beethoven: *Symfonie č. 6 F dur op. 68 „Pastorální“*

Pomůcky: obrázky příběhu o panence, triangl, čtvrtky, uhel

I. Úvod (4min)

V první hodině si vyzkoušíme, že i když hudba nepoužívá slova, můžeme rozumět tomu, o čem vypráví. Při poslechu jedné klavírní skladby zkusíme přijít na to, jaké prostředky hudba ke své řeči používá. Na jeden z nich se podíváme zblízka. Zaměříme se na sílu v hudbě – dynamiku. Dynamické odstíny v hudbě se pokusíme vyjádřit hlasem, pohybem i výtvarně. Na závěr nás čeká skladba jednoho významného hudebního skladatele. Budeme sledovat, co síla v hudbě může vyjadřovat.

II. *Dolly's Dreaming and Awakening* od T. Oestena (7min)

Připravila jsem si pro vás jednu skladbičku na klavír. Je poměrně dlouhá, ale není obyčejná. Je v ní schován příběh – příběh o panence. Věříte, že taky hudba dovede vyprávět? Určitě přeci všichni poznáte, jestli je písnička smutná nebo veselá. A to dokonce, i když nezpíváme slova!

Rozdat nakopírované obrázky do dvojic. Přehrát celou skladbičku.

ČINNOST: Úkolem dětí je ve dvojicích dobře poslouchat a pokusit se v průběhu skladbičky obrázky seřadit správně do příběhu.

III. Kontrola a diskuze (5min)

Znova přehrát charakteristické ukázky jednotlivých částí. Děti říkají, jaký obrázek hudbě přiřadily, v jakém sledu na sebe části příběhu navazovaly.

Podle čeho jste to poznali? Jak vám hudba prozradila, že panenka usíná? Probouzí se? Tančí? Jaký byl sen, který se panence zdál? Smutný nebo veselý?

Děti odpovídají. Ukolébavka byla pomalá a tichá. Když panenka usínala, hudba se zpomalila a ztišila. Sen, který se panence zdál, byl veselý. Panenka se probudila při náhlé hlasité hudbě. Panenka tancovala při veselé rychlé hudbě.

Kdo měl příběh seřazený celý správně? Vložit obrázky zpátky do obálky.

IV. Dynamika (5min)

Chtěla bych se s vámi dneska zaměřit na jeden prostředek hudební řeči, který jste v hudebním příběhu sami objevili. Jaký byl rozdíl mezi tím, když panenka usínala a když se probouzela?

Když panenka usínala, hudba byla tichá. Panenku probudila hlasitá hudba. Hlasitost se v hudbě označuje cizím slovem dynamika. Měnit můžeme i hlasitost našeho hlasu.

ČINNOST: „Ahoj!“ Ve dvojicích nejprve pozdrav zašeptáme, potom řekneme potichu, běžným hlasem a nakonec zakřičíme.

OTÁZKA: Někdy je možné křičet ze všech sil a stejně vás druhý neuslyší. Víte, kdy se to stane? Když křičíme z velké dálky.

V. Triangl (3min)

Kdo hraje na nějaký hudební nástroj, víte, že i hrát se dá různě hlasitě. Hrát tiché nebo hlasité tóny dokáže téměř každý hudební nástroj. Na některých lze i jednotlivý tón postupně zesilovat nebo zeslabovat.

ČINNOST: Všichni si stoupnou, zavřou oči a vzpaží ruce. Zazní úder do trianglu, triangl se rozezní. Úkolem dětí je ze vzpažení připažit tak pomalu, jak uslyší zvuk postupně slábnout. Až neuslyší vůbec nic, v naprosté tichosti připaží a nechají ruce volně podél těla. Aktivitu zopakujeme dvakrát.

VI. Valér uhlem (10min)

Připravila jsem pro každého čtvrtku a uhl. Už jste někdy měl někdo v ruce uhl? Zkoušeli jste s ním kreslit? Dnes si to budete moct vyzkoušet všichni. Uhl je podobný tuze uvnitř tužky. Jeho výhodou je, že dokáže kreslit různě silně.

ČINNOST: Rozdat dětem čtvrtku a uhel, popř. kousek papírového kapesníku, aby se neumazaly. Děti mají možnost vyzkoušet si, co uhel dokáže. Jejich úkolem je zkusit zaznamenat postupně slábnoucí zvuk trianglu, který slyšely, pozpátku. Tedy od úplně nejslabšího tónu až po hlasitý. Děti uhlem čmárají po papíře zleva doprava a rostoucím přtlakem postupně nanáší stále silnější stopu.

VII. Měřicí přístroj (7min)

My teď ten náš výtvar proměníme v měřicí přístroj. Bude měřit hlasitost v hudbě. Jak ho pojmenujeme? Hlasitoměr? Tichoměr? Ručičkou tohoto měřicího přístroje bude váš ukazováček. Poslechneme si skladbu od jednoho významného hudebního skladatele, kterého možná už znáte.

L. v. Beethoven: *Symfonie č. 6 F dur op. 68 „Pastorální“*

ČINNOST: Děti při poslechu reagují na hlasitost hudby. Ukazováčkem naznačují na svém záznamu, jak moc je hudba hlasitá. Je třeba děti upozornit, že prst se nesmí čtvrtky dotýkat, jinak by se uhel rozmazal!

OTÁZKA: Naměřil přístroj při skladbě více hlasité nebo tiché hudby? Zůstával ukazováček často na jedné naměřené hodnotě nebo měnil svoji pozici?

Děti odpovídají. Přístroj naměřil více hlasité hudby. Prst často zůstával na jednom místě, ale ne po celou dobu skladby, někdy se pohyboval.

Prozradím vám, že skladatel se při psaní tohoto díla nechal ovlivnit přírodou. Co v přírodě je tolik hlasité? S dětmi dojdeme k názvu ukázky – Bouře.

VIII. Závěr (4min)

Nejrůznějšími způsoby jsme si osahali různou sílu v hudbě. Vyzkoušeli jsme si sami na sobě, že i naše hlasivky dokážou mluvit různě silně. Slábnoucí sílu tónu trianglu jsme převedli pomocí uhlu do výtvarné podoby, kterou jsme pak využili jako měřicí přístroj při poslechu hudby. S jeho pomocí jsme v hudební ukázce sledovali, jak hudební skladatel použil sílu, aby vylíčil dění v přírodě při bouři.

6.2.2 Reflexe

První část hodiny byla věnovaná klavírní miniatuře o panence. Ačkoli se jednalo o poměrně dlouhou skladbu, děti vydržely poslouchat až do konce. Řadit obrázky je bavilo. Ke správnému pořadí je kromě pozorného poslechu dovedla také určitá logická návaznost děje. Při společné diskuzi jsme ve všech třídách dospěli k závěru, že hudba dokázala jednotlivé obrázky srozumitelně vylíčit.

Příběh o panence

Pozornost jsme v této hodině věnovali síle hudby. Výtvarným úkolem dětí bylo navázat na sluchový prožitek s trianglem. Postupně slábnoucí (resp. pozpátku postupně sílí) tón zachytit uhlem. Výsledným záznamem byl zamýšlen valér. Většina dětí se na práci s uhlem těšila. Pro mnohé byl novým neznámým materiálem. Z počátku si moc nedovedly představit, co se od nich očekává a co mají kreslit. Zadání úkolu potřebovaly slyšet několikrát. Problém nebyl ani tolik v tom, JAK mají kreslit, ale CO mají kreslit. Opakovaně bylo potřeba zdůraznit, že cílem není perfektní kresba, ale hra s poskytnutým materiálem, založená na předchozí sluchové zkušenosti. Nakonec si s úkolem každý poradil po svém. Valér nakreslilo

Valér uhlem

Postupně zesilující linie

poměrně málo žáků. Ačkoli se řada dětských variant lišila od původně zamýšleného záměru, většina z nich měla požadovanou vypovídací hodnotu – znázorňovaly různé dynamické odstíny. Můžeme říct, že se tato aktivita v praxi osvědčila.

Jedna dívka si povšimla podobnosti mezi tím, co výtvarně zaznamenávali uhlem, a přehrávačem, který mají doma. Sama si uvědomila, že i na displeji hudebního přehrávače se podobným způsobem zobrazuje síla hudby.

Některá řešení dětí byla poměrně zajímavá:

- ✍ Narůstající síla tónu znázorněná na průběhu jedné linky – rostoucí přítlak.
- ✍ Postupně sílící čáry organizované do tvaru ikony hlasitosti na počítači.
- ✍ Hlasitost spojená nejen se silou přítlaku, ale také s délkou čáry. Od nejkratší slabounké čárky po nejdelší nejsilnější čáru.
- ✍ Místo čar řada jednoduchých obrázků (hvězdičky, domečky, klubíčka, křížky, trojúhelníky apod.) odstupňované různou silou.
- ✍ Na závěr při podepisování nápad odstupňovat sílu písmen.

Měřicí přístroj, který si děti v průběhu hodiny samy vytvořily, posloužil posléze jako skvělá motivace k pozornému naslouchání přehrávané skladbě. Díky pohybům a zrakovým vjemům si děti mohly uvědomovat, zda je skladba častěji potichu nebo nahlas. Pohyb prstu, ukazatele na přístroji, vystihoval nejen hodnoty silně a slabě, ale také proces zesilování a zeslabování. Jinak prst

Měřicí přístroj

zareagoval na postupně se vyvíjející změnu a jinak na změnu náhlou. Aktivita také posloužila k posílení hudební paměti. Momentální zkušenost mohly děti využít při pozdějším povídání o skladbě a při přemýšlení, o čem asi hudba vyprávěla.

Ojedinele se vyskytly případy, kdy děti neposlouchaly pozorně zadání úkolu a různě silné čáry nekladly na papír vedle sebe, ale na přeskáčku, nebo je dokonce křížily. Pro ně pak bylo velmi těžké, až skoro nemožné, v jednom okamžiku spojit v proudu poslouchané hudby sílu zvuku se záznamem na papíře.

Shrnutí: Realizaci obou výtvarných námětů („Valér uhlem“, „Měřicí přístroj“) osobně hodnotím jako úspěšnou. Aktivita nebyla náročná na čas. Děti zaujala práce s neznámým materiálem a výtvarná hra je bavila. S úkolem si poradil každý po svém. Domnívám se, že tyto činnosti skutečně vedly u dětí k propojení slyšeného a viděného vnímání. Pro použití valéru jako měřicího přístroje je důležité dětem zdůraznit, že je potřeba klást postupně zesilující se čáry vedle sebe.

6.3 Tempo

6.3.1 Příprava na hodinu

Téma hodiny: Tempo

Edukační cíl: Žák by v průběhu hodiny měl...

- ♪ uvědomit si význam volby tempa vzhledem k účelu a obsahu hudby
- ♪ zažít si tempo v hudbě ve spojení s výtvarným úkolem
- ♪ dokázat spolupracovat na zadaném úkolu ve dvojici
- ♪ setkat se s dílem různých hudebních skladatelů

Výtvarné náměty: Tempo poslepu

Klavírní miniatury: T. Oesten *Dolly's Dreaming and Awakening*

J. Blatný *Scherzino*

J. Blatný *V myšlenkách*

Poslechové skladby:

L. v. Beethoven *Sonáta pro klavír č. 14 cis moll op. 27, 1.věta „Měsíční svět“*

J. Stivín *Sangvinici*

Pomůcky: jedna sada obrázků příběhu o panence, připravené inkoustové čtvrtky (2xA5 pro každého žáka), zmizíky, šátky

I. Úvod (3min)

Už víme, že hudba dokáže vyprávět. Její jazyk je výjimečný tím, že nepotřebuje slova. Místo nich používá jiné prostředky. Dnes se zaměříme na další z nich, a to na tempo. Zamyslíme se nad tím, proč je hudba někdy pomalá a proč je někdy rychlá. Pokusíme se výtvarně zachytit tempo dvou krátkých klavírních skladeb. Na konec si poslechneme ukázky děl dvou hudebních skladatelů a porovnáme je s naším záznamem.

II. Připomenutí *Dolly's Dreaming and Awakening* od T. Oestena (5min)

ČINNOST: Před tabulí se postaví pět dětí. Každé dostane do ruky jeden obrázek z příběhu o panence. Přehrát kousek z každé části. Děti vpředu se nesmí samy přemísťovat. Žáci, kteří sedí v lavicích, radí a přeřazují je do správného pořadí.

III. Hádanka (3min)

Jestlipak poznáte, kterou část z našeho příběhu hraji právě teď? Nebude to tak jednoduché. Je v tom jakýsi háček.

Přehrát první část příběhu – ukolébavku – ve zrychleném tempu. Děti zkouší poznat, která část příběhu to byla. Co na tom bylo divného? Byla příliš rychle! Jaké tempo ukolébavce sluší? Pomalé. Při rychlé hudbě by se nám špatně usínalo. Uhodnou děti druhou hádanku? Přehrát začátek taneční části ve velmi pomalém tempu. Jak by se tancovalo v takovém tempu? K veselému tanci naopak patří rychlejší tempo.

IV. První poslech klavírních miniatur (3min)

J. Blatný: *V myšlenkách* a *Scherzino*.

Dnes mám pro vás připravené dvě kratičké klavírní skladby. Poznáte, jaký je mezi nimi rozdíl? První je v pomalém, druhá v rychlém tempu.

ČINNOST: Děti hrají spolu se znějící klavírní skladbou na neviditelné klavírky.

V. Tempo poslepu (15min)

Obě skladby, které jsme si poslechli, nyní zkusíme zaznamenat.

ČINNOST: Pracovat budeme ve dvojicích. Každá dvojice obdrží 2 čtvrtky natřené inkoustem, zmizík a šátek. Vždy jeden ze dvojice bude kreslit poslepu podle dvou znova znějících klavírních skladbiček. Druhý je jeho „manažerem“ a má za úkol: zavázat mu šátek přes oči, připravit čtvrtku na první a druhou skladbičku, a na závěr mu jeho výtvary schovat. Potom si role vymění.

VI. Vyhodnocení (4min)

Ted' si můžete navzájem své výtvary ukázat. Poznáte záznam, který jste nakreslili poslepu podle pomalé a který podle rychlé skladby?

Označit zmizíkem jednotlivé záznamy slovy „POMALU“ a „RYCHLE“

OTÁZKA: Ukázat dětem notové zápisy obou skladeb. Lze určit, který zápis přísluší pomalé a který rychlé?

V zápise pomalé skladby se vyskytuje méně not. Jsou pospojovány oblouky. Rychlá skladba se skládá z velkého množství not. Jsou nahuštěny vedle sebe.

VII. Poslech (8 min)

Poslechneme si teď dvě ukázky děl hudebních skladatelů. Určitě ihned poznáte, která z nich je pomalu a která z nich je rychle. Jaká slova vás napadají při poslechu? Rychlá hudba možná někomu připomíná trpaslíka nebo děšť, pomalá třeba vílu nebo poušť...

L. v. Beethoven: *Sonáta pro klavír č. 14 cis moll op. 27, 1. věta „Měsíční svit“*

J. Stivín: *Sangvinici*

ČINNOST: Dětem neprozradíme názvy skladeb. K jednotlivým ukázkám přiřadí odpovídající záznam tempa a zmizíkem je doplní o slova, která je při poslechu napadala. Chvilíčku věnujeme nápadům, které děti zapsaly. Možná někdo z dětí vystihnul skutečný název skladeb.

VIII. Závěr (4min)

V hodině jsme se zaměřili na tempo. Ukázali jsme si, že tempo hraje v hudbě důležitou roli. Ukolébavka ztrácí svoji účinnost, pokud ji někdo zahraje nebo zazpívá rychle. Naopak veselý tanec přestává být veselý, pokud je v pomalém tempu. Vyzkoušeli jsme si zachytit dvě odlišná tempa poslepu zmizíkem. Když jsme se na naše záznamy nakonec podívali, viděli jsme, že je možné je od sebe rozeznat. Při poslechu jsme mohli vnímat, že pomalá a rychlá hudba v nás vyvolává různé představy a pocity.

6.3.2 Reflexe

K zachycení tempa poslepu byla zvolena zmizíková rezerva. Aktivita se ukázala v mnoha ohledech jako příliš komplikovaná. Náročná byla z hlediska přípravy, potřebného času pro realizaci, organizace i instrukcí. Navíc nebyla ve svém výsledku tolik průkazná, jak se od ní očekávalo.

Nicméně pro děti byla velice lákavá a zábavná. Ve všech třídách zavládlo vzrušení, když měl nadejít čas pro záznam rychlé skladby. Děti se nemohly dočkat, až uvidí, jak jejich díla vzniklá poslepu dopadla.

Některé dětské práce byly poměrně zdařilé, některé nikoli. Z celkového počtu dětí, které se na této aktivitě podílely, téměř polovina z nich nebyla schopna jednoznačně určit, které z jejich výtvorů vzniklo při rychlé skladbičce a které při pomalé. Grafické záznamy se v jejich případech od sebe nijak průkazně neodlišovaly. Celkem se mezi žáky

vyskytlo 8 dětí (z nichž 5 v jedné třídě), které si s úkolem nevěděly rady a na papír

Připravení k poslechu

Zmizíková rezerva poslepu

nakreslily zmizíkem obrázky dle libosti. Mezi obrázky se objevil např. domeček, sluníčko nebo panáček. Vystává otázka, zda tyto děti kresbu vůbec spojovaly s hudebním podnětem.

Původním záměrem této aktivity bylo dovést děti k určité paralele mezi záznamem pořízeným poslepu podle hudby a opravdovým záznamem v notách. Velká část dětí však žádnou analogii neobjevila. Přiřadit odpovídající záznamy se podařilo pouze ve dvou třídách. Jeden žák dokonce dokázal vyjádřit, proč přiřadil notový zápis k rychlé skladbě. Řekl: „Noty jsou blízko u sebe a je jich tam hodně.“

Pomalů a rychlů

Nepříznivým důsledkem provedené aktivity byla těžko zvladatelná aktivizace dětí. Děti se takovým způsobem nadchly pro činnost, že bylo velice náročné připravit je posléze k soustředěnému poslechu. Poslech proto celkem 3 třídy v hodině nestihly. Připraven byl poslech dvou skladeb odlišného tempa. Děti měly ke každé přehrávané skladbě přiřadit jeden ze svých záznamů a do zbylých míst na ploše papíru vepsat zmizíkem několik slov, která je při poslechu této hudby napadnou. Tím měla být doplněna charakteristika pomalé a rychlé linie ve spojení s pomalou a rychlou hudbou. Zde jsou uvedeny některé asociace dětí tříd, kde byl poslech uskutečněn:

Pomalů: balet, děťátko spí, mrtvola, nešťastná, pláč, poušť, sen, slunce, smutek, smutná, spát, strach, tichá, trápení, ukolébavka, večer, voda, zakletá, želva

Rychlů: auto, běh, Cipísek, cvrček, kůň, píská, piští, radost, sláva, slavnost, smích, srandovně, svižná, šťastná, tanec, veselá

Shrnutí: Realizace tohoto námětu nepřinesla předpokládaný účinek. Děti byly sice aktivitou samotnou nadšeny, ale protože nakonec nepřinesla očekávanou názornost, ztratila v mnoha případech hudebně výchovný efekt. Protože se jednalo o nový, neznámý úkol, žáci si nedovedli představit, jak si s ním poradit. Nejlépe se s aktivitou vypořádala třída, která měla nejlepší hudební základy od své paní učitelky hudební výchovy. Myslím si, že ve většině případů bylo hlavním důvodem neúspěchu nedostatečně jasné formulované zadání. Doporučila bych před touto aktivitou

vyzkoušet kreslit dle tempa rukama do prostoru, aby děti získaly představu o výtvarných možnostech vyjadřujících zvukové kvality.

6.4 Hluboké a vysoké tóny melodie

6.4.1 Příprava na hodinu

Téma hodiny: Hluboké a vysoké tóny melodie

Edukační cíl: Žák by v průběhu hodiny měl...

- ♪ v různých činnostech reagovat na změnu tónové výšky
- ♪ uvědomovat si prostřednictvím barev zvukomalebný význam tónové výšky
- ♪ dokázat spolupracovat se spolužákem ve dvojici
- ♪ setkat se s díly hudebních skladatelů

Výtvarné náměty: Přiřadit barvu k poslechu, Hrátky s barevnými kolečky

Klavírní miniatury: J. Garścia: *Snížek*

I. Loudová: *Loupežníci*

Poslechové skladby: C. Săint-Saëns: *Karneval zvířat, Slon*

M. P. Musorgskij: *Obrázky z výstavy – Tanec kuřátek*

Pomůcky: nakopírovaná notová osnova pro každého, sada barevných koleček pro každého (celkem 9 barev), lepicí guma

I. Úvod (3min)

V hodině si budeme hrát s hlubokými a vysokými tóny v hudbě. Nejprve si zazpíváme písničku, pak budeme rozlišovat různou výšku tónů pohybem. Především si vyzkoušíme, jestli je možné přiřadit k různě vysokým tónům barvy. Na závěr si poslechneme dvě hudební ukázky a pokusíme se je ve dvojicích sestavit z barevných koleček.

II. Písnička (8min)

Na úvod si zazpíváme písničku. Pozná ji někdo z vás? Přehrát písničku Rybička maličká. Písničku si s dětmi několikrát zazpíváme. Pokud ji děti neznají, zběžně se ji naučíme. Půjde písnička zazpívat i teď? Zahrát hluboko. Jde to? Proč to nejde? Je to moc hluboko! Zahrát vysoko. Nejde to, je to moc vysoko!

III. Co je vysoko, co hluboko a co je středně vysoko? (5min)

Každý z vás ví, že pro to, co je vysoko, se musíme natáhnout nahoru a pro to, co je hluboko, se musíme skrčit dolů. Uslyšíte teď písničku znova několikrát dokola.

Průběžně se bude měnit výška, ve které bude písnička znít. Poznáte, jak se mění?

ČINNOST: Přehrát písničku několikrát za sebou. Děti se pohybují po třídě dle toho, jestli slyší písničku vysoko – natáhnout ruce vysoko nad sebe a chodit po špičkách (ve výponu), ve střední poloze – vzpřímená chůze, nebo hluboko – jako kačenky (ve dřepu).

IV. Zvířátka a barvy (5min)

O kom se zpívalo v naší písničce? O rybičce. Ve druhé sloce říkála rybářovi, aby ji pustil na svobodu. Opravdové ryby v přírodě přeci neumí mluvit, dokonce ani vydávat žádné zvuky. Mnohá jiná zvířátka však ano.

OTÁZKA: Která zvířátka vydávají vysoké a která hluboké zvuky? Děti říkají všechny možnosti, které je napadají.

Např.: Vysoké – ptáci, kočka, komár. Hluboké – medvěd, kráva, tygr.

OTÁZKA: Dospělí si dokonce vymysleli takovou hru. Nejružnějším zvukům přiřazují skutečné barvy. Vy to určitě zvládnete také. Jakou barvu byste přiřadili ptačímu švitoření, mňoukání kotěte, štěkání velkého psa, bručení medvěda?

Např.: Ptačí švitoření – žlutá, oranžová. Bručení medvěda – hnědá, černá.

V. Přiřaď barvu k poslechu (7min)

Připravila jsem si pro vás dneska další dvě skladbičky na klavír. Asi tušíte, že je nějakým způsobem opět propojíme s nějakým výtvarným úkolem.

J. Garšcia: *Snížek*

I. Loudová: *Loupežníci*

ČINNOST: Každé z dětí obdrží pytlíček s barevnými kolečky. Mohou si je vysypat, pohrát si s nimi. Zatímco zní klavírní skladbičky, vybírají ke každé z nich tři různé barvy, které se k nim podle nich hodí.

Po poslechu obou skladbiček děti zvedají nad hlavu barevná kolečka, která přiřadily. Mají možnost porovnat svoji volbu s ostatními dětmi.

VI. Žebřík pro noty (4min)

Abychom se dostali někam vysoko, třeba na vysoký strom, potřebujeme k tomu žebřík. I noty v hudbě mají takový žebřík. Vysoké tóny lezou vysoko nad žebřík,

středně vysoké lezou po žebříku a hluboké zůstávají hluboko pod ním. Už určitě tušíte, že nemluvím o ničem jiném než... o notové osnově.

OTÁZKA: Kam by podle vás v notové osnově patřila žlutá nota? Byla by spíš hluboko pod osnovou nebo vysoko nad ní? Na notovou osnovu podle názoru třídy postupně přilepit lepicí gumou všechny barvy z pytlíku.

VII. Hrátky s barevnými kolečky (10min)

Ted' si můžete ve dvojicích smíchat všechna vaše kolečka dohromady. Poslechneme si dva tanečky dvou různých zvířátek. Představte si, že jste takoví hudební skladatelé, kteří místo not používají barevná kolečka.

C. Saint-Saëns: *Karneval zvířat, Slon*

M. P. Musorgskij: *Obrázky z výstavy – Tanec kuřátek*

ČINNOST: Rozdat do dvojic nakopírované notové osnovy. Děti zkusí pomocí barevných koleček zachytit oba poslouchané tance. Ve dvojicích mají k dispozici kolečka ze dvou sad. Objeví se notičky spíš hluboko pod notovou osnovou nebo vysoko nad ní? Jaké barvičky k tanci přiřadit?

OTÁZKA: Byl první tanec hluboko nebo vysoko? A druhý? Jaká volba barev? A umístění v notové osnově? Jaká zvířátka by mohla takový tanec tancovat? Nakonec dětem prozradit názvy obou skladeb.

VIII. Závěr (3min)

Společně jsme se věnovali vysokým a hlubokým tónům v melodii. Shodli jsme se na tom, že hluboké tóny podobně jako hluboké zvuky zvířat v nás vyvolají představy tmavých barev, zatímco vysoké tóny v nás budí obrazy světlých jasných barev. Dozvěděli jsme se, že hudba může využívat naše představy k tomu, aby nám prozradila, o čem vypráví.

6.4.2 Reflexe

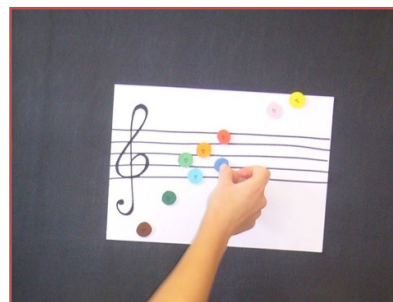
Výtvarná aktivita byla založena na spojování tónové výšky s barvami ve výtvarném slova smyslu. Protože se děti s podobně zadaným úkolem pravděpodobně zatím nesetkaly, bylo potřeba věnovat úvodní část hodiny nejprve samotnému vnímání a rozlišování tónové výšky a posléze

Hra s barevnými kolečky

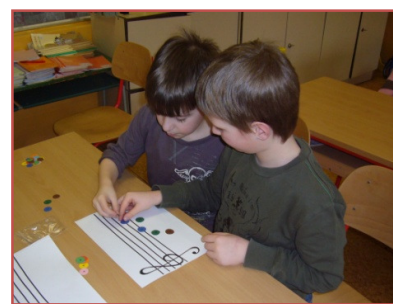
dojít rozhovorem o zvířátkách k barevným asociacím. Děti odpovídaly většinou dle očekávání. Švitoření ptáčků přiřazovaly světlé barvy – žlutou, světle modrou, světle zelenou, bílou, stříbrnou. Bručení medvěda přisuzovaly barvy tmavé – hnědou, černou, tmavě modrou, tmavě zelenou, šedou. Ojedinelé se vyskytly také některé neobvyklé odpovědi. Za zmínku stojí jedno z dětí, které by k bručení medvěda přiřadilo bílou barvu. Jiný žák zmiňoval černou a hnědou v souvislosti s ptáčky. Na otázku, co ho k tomu vedlo, odpověděl celkem rozumně, že přeci kos je černý a kosice hnědá.

Při poslechu první klavírní miniatury odehrávající se v hloubce se děti ve všech třídách takřka jednomyslně shodovaly a přiřazovaly tři nejtmaší barvy. U skladby ve vysoké poloze nedocházelo k tak výrazné jednotě. Většinou se mezi třemi volenými barvami objevila žlutá. Leč místo dále zamýšlené oranžové a růžové volily některé děti bledě modrou či sytější červenou. I pro děti bylo zajímavé sledovat volby spolužáků, lišící se od jejich výběru. Stejně jako v předchozí aktivitě, při společném řazení barviček do notové osnovy, si děti mohly uvědomovat, že vnímání barev v souvislosti s výškou tónů je sice u lidí podobné, ale není vždy naprosto stejné.

Společné řazení barev do notové osnovy

Hlavní výtvarná aktivita spočívala ve hře s barevnými kolečky. Tvar koleček byl zvolen záměrně z toho důvodu, že připomíná tvar noty. Pokládáním koleček do notové osnovy si děti mohly ujasňovat pozice not hlubokých a vysokých tónů. Aby děti došly k zamýšlené výsledné podobě záznamu, musely si nejprve uvědomit, zda je skladba vysoko či hluboko, na základě toho

Záznam hluboké skladby

zvolit vhodné barvy a nakonec kolečka vhodně uspořádat v notové osnově. Zadání se dětem zpočátku zdálo složité a komplikované a uvádělo je ve zmatek a nezájem. Bylo potřeba opakovat pokyny, ujasňovat a znova motivovat. Naštěstí samotná hra

s barvičkami byla pro děti zajímavá a tak nakonec ve všech třídách vznikla řada celkem zdařilých děl, které na první pohled ukazovaly rozdíl mezi dvěma předkládanými skladbami.

Shrnutí: Stěžejním výtvarným námětem byly „Hrátky s barevnými kolečky“. Tato aktivita vyžadovala poměrně dlouhou přípravu dětí. K tomu posloužil námět „Přiřaď barvu k poslechu“, který dětem pomohl vytvořit barevné asociace vzhledem k vysokým a hlubokým tónům melodie. Spojování hudby s barevnými představami není na prvním stupni neobvyklé. Často se však provádí pouze slovně. Jsem přesvědčená, že přímá manipulace s barevnými kolečky posloužila nejen jako vhodné propojení slyšeného s viděným, ale i jako skvělá motivace. Zkušenost s barevnými asociacemi děti posléze využily při „Hrátkách s barevnými kolečky“. Mám za to, že činnost propojila hudební podněty s barevnými asociacemi a uspořádáním barevných koleček po ploše.

6.5 Metrum

6.5.1 Příprava na hodinu

Téma hodiny: Metrum

Edukační cíl: Žák by v průběhu hodiny měl...

- ♪ seznámit se s existencí metra v hudbě
- ♪ vyzkoušet si taktovací schémata
- ♪ prostřednictvím výtvarných aktivit prožít rozdíl mezi dvoudobým a třídobým metrem
- ♪ dokázat spolupracovat na zadaném úkolu ve dvojici

Výtvarné náměty: Grafický záznam metronomu, Neobyčejné taktování

Klavírní miniatury: I. Loudová: *Vodníci*

A. Sarauer: *Děvčátka tančí*

Poslechové skladby: –

Pomůcky: metronom, 2 proužky papíru pro každého, fixy, voskovky, bílé papíry

1. Úvod (2min)

Na začátek hodiny si zazpíváme jednu písničku. Pak si zahrajeme na dirigenty. K tomu budeme potřebovat vědět, jak se v hudbě počítá. Dozvíme se, co je to metrum, a nakonec jej zajímavým způsobem ztvárníme voskovkami na papír.

2. Písnička „Masožravá kytka“ (8min)

Přehrát první sloku písničky. Kdo z dětí pozná, zvedne ruku. Znají děti písničku? Pokud ne, zkusíme se ji alespoň zběžně naučit. Zazpíváme si ji.

3. Dvě sloky – dvě různé části (3min)

Písnička má dvě různé části. Poznají děti, kdy v písničce nastane změna?

ČINNOST: Zahraji vám písničku ještě jednou. Nechám na vás, jestli u toho budete chtít zpívat. Můžete, nemusíte. Až začne druhá část písničky, postavte se. Až uslyšíte znova první část, posaďte se zpátky na židličky. Dokážete to?

4. Metrum (4min)

Čím se písnička změnila? Ač se to nezdá, obě části jsou ve stejném tempu. V písničce se změnilo metrum. Co je to v hudbě metrum? Metrum znamená, do kolika se v hudbě počítá.

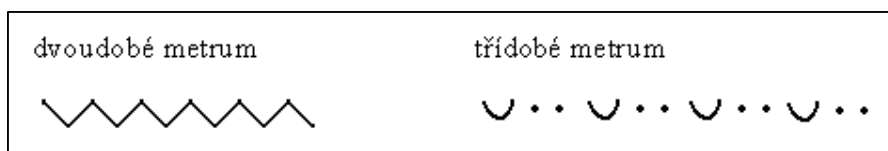
Víte, jak počítají vojáci, když pochodují? „Ráz, dva, ráz, dva...“ Počítají do dvou, aby sjednotili společný krok. Ukázka pohybu s počítáním.

Podobně už jste možná někdy někdo z vás slyšel počítat učitele tance „Á, dva, tři, dva, dva, tři...“ Počítá proto, aby sjednotil taneční pohyby s hudbou. Ukázka pohybu s počítáním.

5. Grafický záznam metra dle metronomu (6min)

Kdybychom museli při každé písničce metrum sami počítat, dlouho by nás to nebavilo. Navíc by nás brzy jistě bolela pusa. V hudbě k dodržování přesného metra slouží metronom. Ukázat dětem metronom - jak počítá do dvou, jak počítá do tří, jak lze měnit tempo. Na první dobu vždy cinkne, ostatní vytuká. Můžeme zkusit počítat spolu s metronomem.

ČINNOST: Děti na dva proužky papíru zaznamenávají fixem metrum dle metronomu. Ukázka grafického záznamu na tabuli.

6. Metrum v písničce (3min)

OTÁZKA: Dokážete přiřadit k různým částem písničky správná schémata metra. Do kolika se počítá v první a v druhé části písničky? Znova přehrát písničku. Děti zvednou nad hlavu záznam metra, které si myslí, že dané části odpovídá. V první části se počítá do dvou, v druhé do tří. K rozpoznání pomůže zvýrazněný doprovod levé ruky.

7. Na dirigenty (7min)

Pokud hraje celý orchestr, není to metronom, který hlídá metrum všech muzikantů. O správný chod orchestru se stará ... Ano, dirigent! Pojďme se naučit, jak dirigent ukazuje hudebníkům správné metrum.

ČINNOST: Společně vyzkoušet dirigování dvoudobého metra. Šikovný žák nahradí učitele. Celá třída diriguje. Zahrát dle jejich dirigování klavírní miniaturu. I. Loudové *Vodníci*. Poté vyzkoušet dirigování třídobého metra. Dle dirigování třídy zahrát klavírní miniaturu. Tentokrát A. Sarauera *Děvčátka tančí*.

8. Neobyčejné taktování (10min)

ČINNOST: Pro tuto činnost poslouží klavírní miniatury, které děti slyšely při dirigování. Ve dvojicích se stane jeden dirigentem. Místo do prostoru bude dirigovat voskovkou na papír. Druhý ve dvojici otáčí pomalu papírem, takže se taktovací schéma postupně posouvá a vytváří jakýsi ornament. Každá klavírní miniatura zazní dvakrát za sebou, děti použijí dvě různé voskovky. Dílko je tak i barevně zajímavé. První ze dvojice diriguje na klavírní skladbičku v dvoudobém metru, druhý v metru třídobém. Pro sjednocení taktování s metrem skladeb je možné dětem pomoci hlasitým počítáním.

9. Závěr (2min)

Dozvěděli jsme se, že počítání v hudbě se říká metrum. Pozorovali jsme, jak funguje metronom – přístroj, který pomáhá hudebníkům metrum měřit. Vyzkoušeli jsme si, jak metrum udržují dirigenti. Taktovali jsme do dvou a do tří. Tvar, který při taktování opisují naše ruce v prostoru, jsme zachytili na otáčejícím se papíru. S metrem se ještě mnohokrát v hodinách hudební výchovy setkáme.

6.5.2 Reflexe

Písnička na úvod hodiny byla pro většinu tříd známá. Skládá se ze dvou částí. Rozpoznat konec první a začátek druhé části dokázaly stejně dobře třídy, které písničku znaly, i třídy, které se s ní seznámily teprve v hodině. Jako první reagovaly děti na rozdílný text. Zkoušely objevit, čím se části lišily z hudebního hlediska. Někdo z dětí zmiňoval výšku, jiný tempo. Ač se to nezdá, výško i tempo obou částí byly skoro stejné, rozdíl byl v něčem jiném. Nakonec se děti musely nechat podat. Hádači dávali v tuto chvíli velmi dobrý pozor. Dozvěděly se o novém hudebně vyjadřovacím prostředku, kterému se říká metrum.

Záznam dvoudobého metra

Metronom si vysloužil pozornost naprosto všech dětí. Děti jím byly uchváceny. Líbilo se jim, že dokáže počítat místo nás. Dokonce na každou první dobu cinkne na zvoneček. Navíc lze pouhým posunutím závažíčka zcela změnit tempo. Menší úspěch, měl digitální metronom v jedné třídě, kde neměli k dispozici klasický metronom. I ten se ale dočkal značného pozornosti. Grafický záznam metronomu posléze byl pro děti lákavou aktivitou. Pro zápis dvoudobého metra byla zvolena ostrá lomená čára. Cinknutí na první těžkou dobu odpovídal tah fixem směrem dolů, na lehkou dobu směrem nahoru. Podle dvoudobého metra zvládaly

Záznam třídobého metra

kreslit všechny děti. Mírně problematičtější byl záznam třídobého metra. První těžkou dobu zdůrazněnou zvukem zvonečku znázorňovaly děti malým obloučkem, lehkou druhou a třetí dobu tečkou. Na obloučku se však některé děti opožďovaly, a těžko se opět dostávaly do tempa metronomu. Třídy se celkově zklidnily, protože aktivita vyžadovala klid a plné soustředění.

Neobyčejné taktování

Závěrečná výtvarná aktivita byla založena na taktování dvoudobého a třídobého metra. Děti se většinou s taktovacími schémata setkaly poprvé a tak se výtvary nedařily vždy zcela podle představ. V každé třídě se vyskytlo několik dětí, které i přes hlasité počítání nedokázaly kreslit podle metra skladby. V jedné třídě si děti začaly ke kreslení počítat samy. Děti, které porozuměly zadání, aktivita zaujala. Nadšení posléze vzrostlo ve dvojicích, kde se z dirigování na papíře začaly objevovat květy. V jedné třídě na sebe děti pokřikovaly názvy kytek, které jim vznikly. Tato aktivita poskytla dětem kromě nácviku a znázornění taktovacího schématu, především zajímavé prožití metra.

Vznikající květ

Shrnutí: Na základě zkušeností ze všech tříd hodnotím výtvarný námět „Grafické znázornění metronomu“ velmi pozitivně. Díky tomuto jednoduchému, časově nenáročnému úkolu, si děti ohmaty a zviditelnily schémata dvoudobého a třídobého metra. Především u záznamu třídobého metra je potřeba pohlídat rychlost metronomu, aby jej děti stíhaly sledovat. Výtvarný námět „Neobyčejné taktování“ byl pro děti poměrně náročný. Mnohé z nich ještě neměly upevněny ani taktovací schémata ani samotné prožívání metra, a proto se jim nedařilo taktovat podle hudby. Nemyslím si však, že by to bylo na škodu. Děti tento námět zkoušely poprvé. Domnívám se, že jim posloužil k seznámení a zviditelnění taktovacích schémat a že by při dalším pokusu byly o něco úspěšnější.

Cílem diplomové práce bylo vytvořit náměty výtvarných činností, které by přispěly k porozumění vybraných hudebně vyjadřovacích prostředků a zhodnotit jejich efektivitu. V literatuře se se zmínkami o propojení hudební a výtvarné výchovy setkáváme. Autoři ve všech případech zdůrazňují přínosy, které integrace přináší – propojení vnímání více smyslů, komplexnost poznatků a lepší orientaci v oblasti umění. Poukazují na to, že vede k účinnějšímu porozumění a prožití hudby. Praktické příklady činností se však ve veškeré literatuře objevují velice zřídka.

Hlavním přínosem této práce jsou popsané konkrétní náměty, které využívají výtvarného zachycení hudby k objasnění funkce hudebně vyjadřovacích prostředků. Ve všech uvedených případech se jedná o krátké názorné aktivity, které lze využít jako součást hodiny HV. Snahou bylo připravit je tak, aby byly nenáročné na prostor, čas i výtvarný materiál, a zároveň byly co nejvíce názorné.

Některé z námětů byly ověřeny v praxi. Většina z nich se osvědčila. Výtvarný úkol přiměl žáky lépe se soustředit na hudebně vyjadřovací prostředky a často atraktivním způsobem je převedl do viditelné podoby. Neobvyklost aktivit působila na jednu stranu motivačně, na druhou stranu přinášela určitou nejistotu, jak úkol uchopit. Praxe ukázala, že zvláště důležitá jsou dobře formulovaná zadání. Dětem je třeba jasně (popřípadě názornou ukázkou) vysvětlit, co se od nich očekává. Výtvarné aktivity je potřeba zasazovat do hodin v kontextu s jinými aktivitami zpracovávající daný hudebně vyjadřovací prostředek. Je zřejmé, že nejde o výtvarnou kvalitu výsledku těchto činností. Mnohem důležitější je samotný proces tvoření spojený s hudebním vnímáním. Tento proces je značně individuální. Některé výsledky se lišily od původní představy, přesto mohly svůj význam splnit. Efektivitu těchto činností je proto velmi těžké hodnotit. Nebylo vždy možné jednoznačně určit, kdy žák výtvarný úkol skutečně spojil s vnímáním hudebně vyjadřovacího prostředku a kdy ne.

Obecně lze konstatovat, že tyto aktivity nemohou nahradit ostatní činnosti, které žákům zprostředkovávají hudebně vyjadřovací prostředky. Naopak, musí z nich vycházet a propojovat se s nimi. V každém případě jsou nástroji pro větší komplexnost estetických výchov na základních školách, což je jedním ze záměrů RVP ZV. Jisté je, že propojování vyžaduje tvořivost učitele. Pokud chce učitel naučit žáky tvořivosti, musí sám být tvořivý. Pokud chce, aby byly hodiny pro děti přitažlivé, musí být přitažlivé pro něj samotného.

8 Použité zdroje a materiály

8.1 Seznam použité literatury

1. BALÁSZ, A.: *Hudební abeceda*. Praha: ALBATROS 1989
2. BLÁHA, J.: *Křižovatka geneze moderního malířství a hudby*. Praha: UK 2007, ISBN 978-80-7290-291-0
3. CMÍRAL, A.: *Základní pojmy hudební*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1957
4. DANIEL, L.: *Škola hry na sopránovou zobcovou flétnu. I.díl*. Praha: PANTON 1995, ISBN 80-7039-227-4
5. DRÁBEK, V.: *Tvořivost a integrace v receptivní hudební výchově*. Praha: UK 1998, ISBN 0862-4461
6. DRÁBEK, V.: Poslech hudby a integrace. In *Poslech hudby: sborník příspěvků z konference konané ve dnech 27. a 28. dubna 1998 na Pedagogické fakultě UK v Praze*. Praha: UK 1998, s. 26-30.
7. DOUBRAVOVÁ, J.: *Hudba a výtvarné umění*. Praha: Academia, 1982
8. FAKSOVÁ, A.: *Malované písničky pro kluky a holčičky*. Praha: OPTYS, 1995, ISBN 80-85819-47-3
9. FRIDMAN, L.: Problémové metody v hudební a estetické výchově (1). *Hudební výchova: časopis pro hudební a obecně estetickou výchovu školní a mimoškolní*. 2005, č. 2, s. 19.
10. HERDEN, J.: *Hudba pro děti*. Praha: UK, 1992, ISBN 80-7066-522-X
11. HERDEN, J.: *Hudební hodinky pro táty a maminky (nejen o hudební výchově v rodině)*. Praha: RODIČE, 2004, ISBN 80-86695-46-8
12. HRADECKÝ, V.: *Ffortissimo*. Praha: Talpress, 1996, ISBN: 80-7197-060-3
13. JASANOVÁ, N.: *Hudba, pohyb, kresba, slovo*. Praha: SVOJTKA A VAŠUT, 1990, ISBN 80-900259-1-9
14. JENČKOVÁ, E.: *Hudba a pohyb ve škole*. Hradec Králové: UHK 2002 ISBN 80-903115-7-1
15. JENČKOVÁ, E.: Hudební dílo v kontextu dětských muzických aktivit (1). *Hudební výchova: časopis pro hudební a obecně estetickou výchovu školní a mimoškolní*. 2002, č. 2

16. JEŽIL, P.: Hudební výchova z pohledu rámcového vzdělávacího programu. *Hudební výchova: časopis pro hudební a obecně estetickou výchovu školní a mimoškolní*. 2007, č. 2, s. 20-21
17. KOUTSKÝ, J.: *Didaktika hudební výchovy na 1. stupni*. Liberec: TUL 2008
ISBN 978-80-7372-372-9
18. KOUTSKÝ, J. a kol.: *Hudba kamarád (1)*. Jinočany: H&H, 1992,
ISBN 80-85467-86-0
19. KULHÁNKOVÁ, E.: *Hudebně pohybová výchova*. Praha: PORTÁL 2000,
ISBN 80-7178-437-0
20. KYSLÍKOVÁ, A., HONS, M., KYSLÍK, J.: *Hudebně vyjadřovací prostředky a jejich pedagogická interpretace*. Ústí nad Labem: UJEP 1999,
ISBN 80-7044-250-6
21. LIŠKOVÁ, M.: *Hudební výchova pro 1. ročník základní školy*. Praha: SPN 1998,
ISBN 80-7235-028-5
22. LIŠKOVÁ, M.; HURNÍK, L.: *Hudební výchova pro 2. ročník základní školy*. Praha: SPN 1998, ISBN 80-7235-009-9
23. LIŠKOVÁ, M.; HURNÍK, L.: *Hudební výchova pro 3. ročník základní školy*. Praha: SPN 1998, ISBN 80-7235-027-7
24. LIŠKOVÁ, M.: *Metodická příručka k učebnici Hudební výchova pro 1. ročník základní školy*. Praha: SPN 1998, ISBN 80-7235-047-1
25. LIŠKOVÁ, M.: *Metodická příručka k učebnici Hudební výchova pro 2. ročník základní školy*. Praha: SPN 1998, ISBN 80-7235-065-X
26. LIŠKOVÁ, M.: *Metodická příručka k učebnici Hudební výchova pro 3. ročník základní školy*. Praha: SPN 1999, ISBN 80-7235-092-7
27. MEDKOVÁ, L.: *Hudba jako motivace ve výtvarné výchově*. [Diplomová práce] Liberec, TUL 2003
28. NEDĚLKA, M.: Hudba a malířství z nadhledu. *Hudební výchova: časopis pro hudební a obecně estetickou výchovu školní a mimoškolní*. 2008, č. 2, s. 33
29. SEDLÁK, F.: *Psychologie hudebních schopností a dovedností*. Praha: SUPRA-PHON 1989, ISBN 80-7058-07309
30. SEDLÁK, F.: *Didaktika hudební výchovy, 1. díl*. Praha: SPN 1985
31. SYNEK, F.: *Říkáme si s dětmi*. Praha: ARCHART, 1994, ISBN 80-901500-0-4
32. TICHÁ, A.; RAKOVÁ, M.: *Zpíváme a hrajeme si s nejmenšími: od narození do 8 let*. Praha: PORTÁL, 2007, ISBN 978-80-7367-100-6

33. ZENKL, L.: *ABC hudební nauky*. Praha: SUPRAPHON 1991, ISBN 80-7058-284-7
34. *Rámcově vzdělávací program pro základní vzdělávání*. Praha: VÚP, 2007

8.2 Použité internetové odkazy

1. CHARALAMBIDIS, A.: *Postavení hudební výchovy v RVP ZV a její metodologická východiska* [online]. 2005-2009 [cit. 2009-04-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.rvp.cz/clanek/6/42>>
2. *Integrované předměty* [online]. 2005-2009 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.rvp.cz/clanek/712>>
3. *Synesthesia - Synestézie* [online]. 1999 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <<http://barvy.xf.cz/psychologie/synesthesia>>
4. *Otevřené vyučování* [online]. 2009 [cit. 2009-04-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.otevrene-vyucovani.cz/ov/projekty/projekty.htm>>

8.3 Použité klavírní miniatury

1. Blatný, J.: „*Scherzino*“
BLATNÝ, J.: *Instruktivní skladbičky. Sešit 1*. Praha: SUPRAPHON 1989, ISBN 4.00
2. Blatný, J.: „*V myšlenkách*“
BLATNÝ, J.: *Instruktivní skladbičky. Sešit 1*. Praha: SUPRAPHON 1989, ISBN 4.00
3. Garšcia, J.: „*Snížek*“
GARŠCIA, J.: *Snížek. Hra se švihadlem. Zvony před usnutím. Etuda*. Praha: SPN, 1965
4. Loudová, I.: „*Loupežníci*“
LOUDOVÁ, I.: *Pohádky a obálky*. Praha : Panton : Český hudební fond, 1986, ISBN 7.00
5. Loudová, I.: „*Vodníci*“
LOUDOVÁ, I.: *Pohádky a obálky*. Praha : Panton : Český hudební fond, 1986, ISBN 7.00
6. Oesten, T.: „*Dolly's Dreaming and Awakening*“
50 greats for the Piano. YAMAHA MUSIC MEDIA CORPORATION, 2000
7. Sarauer, A.: „*Děvčátko tančí*“
Böhmová, Z; Grünfeldová, A.; Sarauer, A.: *Klavírní škola pro začátečníky*. Praha: Edition Bärenreiter, 2002, ISMN M-2601-0158-6

8.4 Použité hudební ukázky

Pozn.: Použité hudební ukázky byly vybrány ze série učebnic Hudební výchova pro 1. – 5. ročník ZŠ od Státního pedagogického nakladatelství.

1. L.v.Beethoven: *Symfonie č. 6 F dur op. 68 Pastorální*
2. L.v. Beethoven: *Sonáta pro klavír č. 14 cis moll op 27, 1.věta „Měsíční svit“*
3. M.P. Musorgskij: *Obrázky z výstavy – Tanec kuřátek ve skořápkách*
4. C. Saint- Saëns: *Karneval zvířat – Slon*
J. Stivín: *Sangvinici*

PŘÍLOHY

Seznam příloh:

Příloha č. 1: **UKÁZKY DĚTSKÝCH PRACÍ**

Dynamika: Valér uhlím (resp. rudkou)

Tempo: Tempo poslepu

Hluboké a vysoké tóny melodie: Hrátky s barevnými kolečky

Metrum: Grafický záznam metronomu

Metrum: Neobyčejné taktování

Příloha č. 2: **POUŽITÉ KLAVÍRNÍ MINIATURY**

Blatný, J.: *Scherzino*

Blatný, J.: *V myšlenkách*

Garšcia, J.: *Snížek*

Loudová, I.: *Loupežníci*

Loudová, I.: *Vodníci*

Oesten, T.: *Dolly's Dreaming and Awakening*

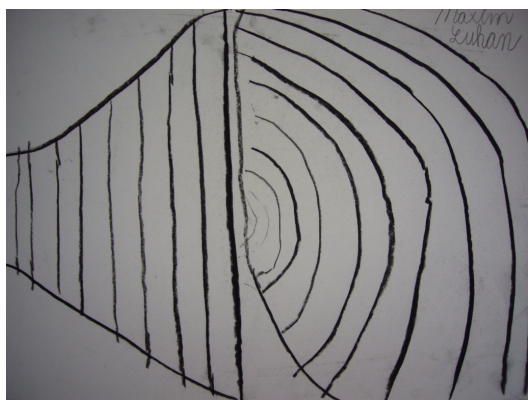
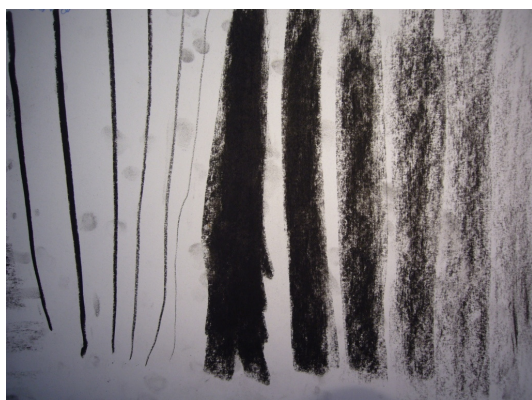
Sarauer, A.: *Děvčátko tančí*

Příloha č. 3: **OBŘÁZKY K PŘÍBĚHU O PANENCE**

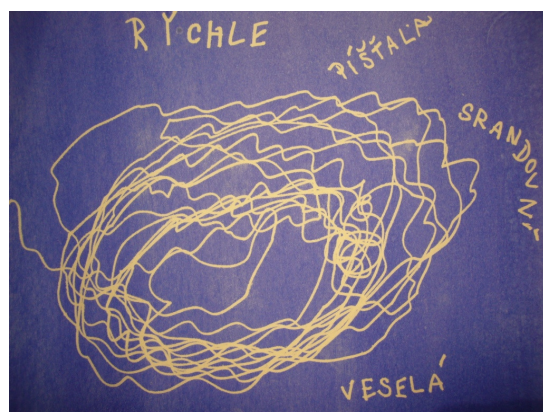
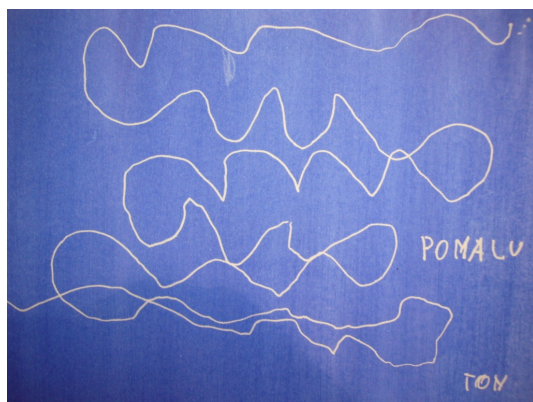
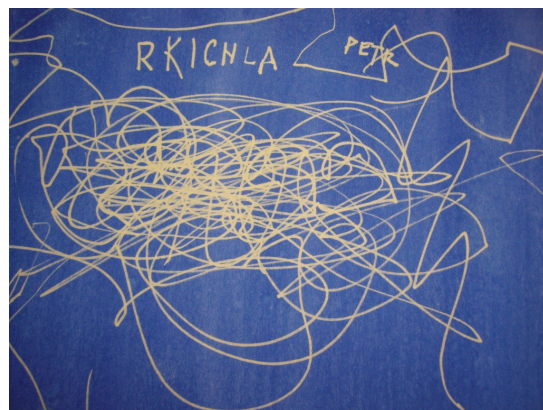
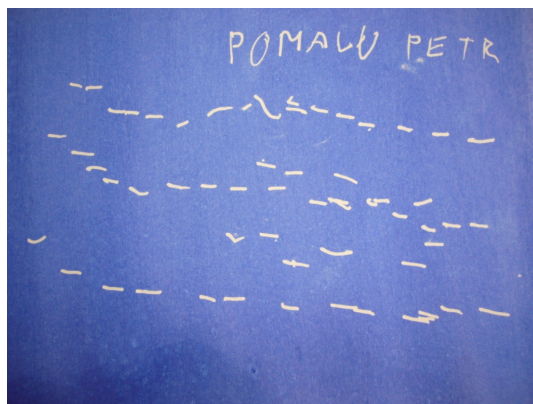
Příloha č. 4: **SADA BAREVNÝCH KOLEČEK**

Příloha č. 1: UKÁZKY DĚTSKÝCH PRACÍ

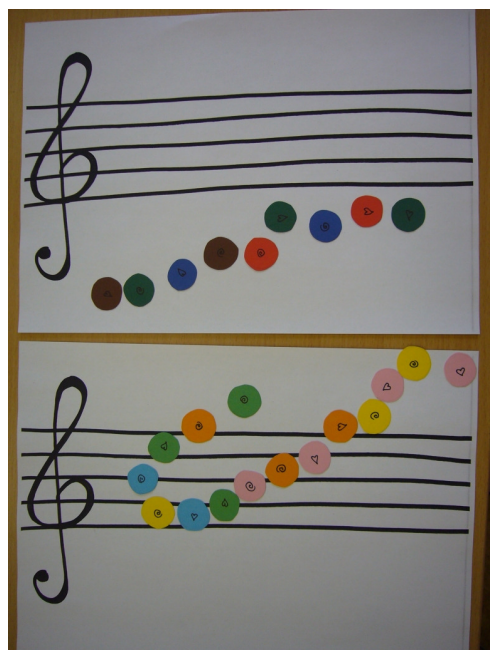
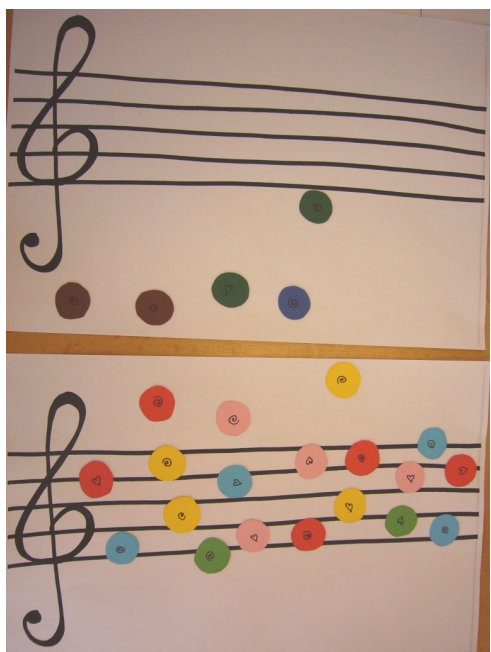
Dynamika: Valér uhlem (resp. rudkou)

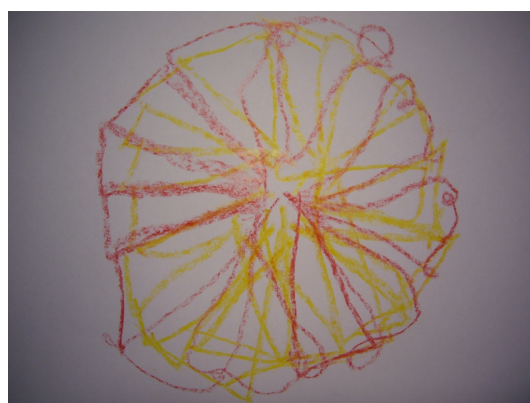
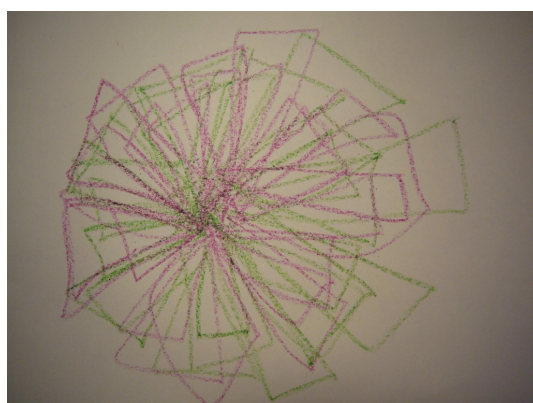
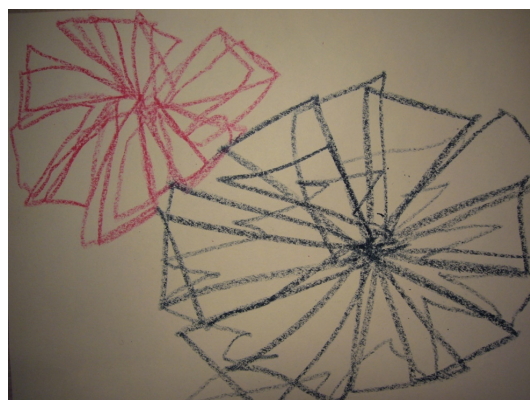
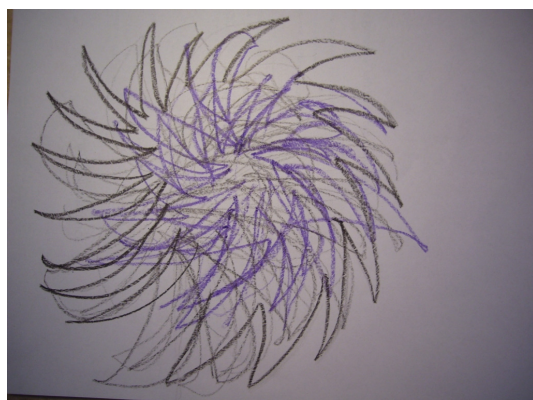
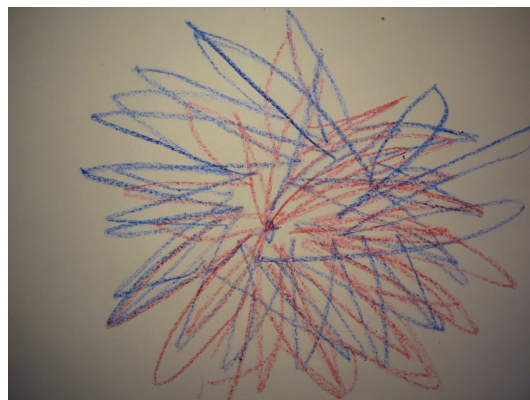
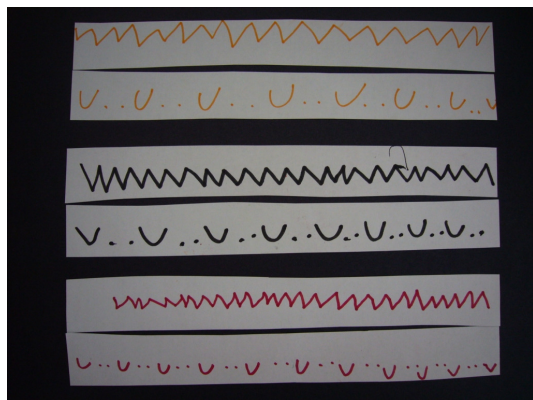
Tempo: Tempo poslepu

Hluboké a vysoké tóny melodie: Hrátky s barevnými kolečky

Metrum: Grafický záznam metronomu
Metrum: Neobyčejné taktování

Příloha č. 2: POUŽITÉ KLAVÍRNÍ MINIATURY

Blatný, J.: *Scherzino*

5. SCHERZINO - *per piano*

Allegro.

The musical score is written for piano and consists of five systems of music. The first system begins with the tempo marking 'Allegro.' and the dynamic 'p'. The second system includes the instruction 'cresc.' and the dynamic 'mf'. The third system features the dynamic 'f' and 'p'. The fourth system includes the instruction 'poco a poco cresc.' and the dynamic 'p'. The fifth system ends with a double bar line and repeat signs. The score is handwritten and includes various musical notations such as notes, rests, and fingerings.

5

11 009

Blatný, J.: V myšlenkách

3. V MYŠLENKÁCH

Adagio

The musical score is written for piano and bass. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is 3/4. The tempo is marked Adagio. The score is divided into three systems, each with a piano (treble) and bass (bass) staff. The first system consists of 7 measures. The second system consists of 7 measures, with dynamics markings: *p*, *poco*, *a poco*, *cresc.*, *mf*, *dim.*, and *p*. The third system consists of 7 measures, with dynamics markings: *p*, *poco rit.*, and *pp*. The piece concludes with a double bar line.

H 509

Garścia, J.: *Snížek*

2 H 11376

SNÍŽEK

Allegretto JANINA GARŠCIA, OP. 3

pp
P
una corda

© Státní hudební vydavatelství,
Praha 1965

H 4074
1985

All rights reserved
Printed in Czechoslovakia

9 LOUPEŽNÍCI

RÄUBER - BRIGANDS

^{*)} Secondo

^{*)} Tyto poslední dvě skladby lze hrát i dohromady - čtyřručně - a to pod společným názvem Chytrá zvířátka a loupežníci.
Die letzten beiden Kompositionen können auch gemeinsam gespielt werden - vierhändig - unter dem Titel Kluge
Tierchen und Räuber.
The latter two compositions can be played simultaneously - four hands - under the common name Clever Animals and
Brigands.

Maestoso

The musical score is written for piano and consists of four systems. The first system begins with a forte (f) dynamic. The second system includes piano (p) and mezzo-piano (mp) dynamics. The third system includes mezzo-forte (mf) and piano (p) dynamics. The fourth system includes piano (p), forte (f), and fortissimo (ff) dynamics. The score features various musical notations including notes, rests, and fingerings.

Animato

Musical score for "Lento" by Frédéric Chopin, Op. 10, No. 3. The score is in 3/4 time and consists of 12 measures. It features a piano (p) and mezzo-forte (mf) dynamic range. The tempo is marked "Lento". The score includes fingerings, slurs, and articulation marks like "legato sempre" and "poco rit."

Dolly's Dream
Moderato

First system of the musical score for 'Dolly's Dream' (Moderato). The treble clef staff contains a melody with eighth and quarter notes, featuring fingerings 3, 2, 4, 1, 4, 3, 5, 3, 5, 3, 2, and 3. The bass clef staff provides a harmonic accompaniment with chords and single notes, including fingerings 5, 4, and 5. A piano (*p*) dynamic marking is present at the beginning.

Second system of the musical score for 'Dolly's Dream' (Moderato). The treble clef staff continues the melody with eighth and quarter notes. The bass clef staff continues the accompaniment with chords and single notes.

Third system of the musical score for 'Dolly's Dream' (Moderato). The treble clef staff continues the melody. The bass clef staff continues the accompaniment. A piano (*p*) dynamic marking is present. The system concludes with the tempo change marking *a tempo*.

Fourth system of the musical score for 'Dolly's Dream' (Moderato). The treble clef staff continues the melody. The bass clef staff continues the accompaniment. A forte (*fz*) dynamic marking is present.

Dolly Awakes

First system of the musical score for 'Dolly Awakes'. The treble clef staff begins with a whole rest followed by a melody. The bass clef staff features a strong accompaniment with chords and single notes, marked with a forte (*fz*) dynamic. The system concludes with a double bar line and a repeat sign.

Dolly Dances
Allegretto moderato

The musical score is written for piano in 2/4 time, marked "Allegretto moderato". It consists of five systems of two staves each. The first system begins with a piano (*p*) dynamic and a "scherz." (scherzo) marking. The melody in the right hand features several triplet and sixteenth-note patterns, with fingerings 6, 3, 2, 4, and 3 indicated. The bass line provides a steady accompaniment with chords and single notes, including fingerings 4 and 5. The second system continues the melody and accompaniment, with a forte (*f*) dynamic marking appearing in the bass line towards the end of the system. The third system features a key signature change to one sharp (F#) and includes a trill in the right hand. The fourth system returns to the original key signature and includes a piano (*p*) dynamic marking. The fifth system concludes the piece with a final cadence. Throughout the score, various fingerings (1-5) and articulations (accents, slurs) are used to guide the performer.

Sarauer, A.: Děvčátko tančí

Děvčátko tančí

Poco allegro (poněkud rychle) A. S.

92.

riten. = zkratka od slova *ritenuato* = volněji; *a tempo* = v původním tempu.

Příloha č. 3: **OBRÁZKY K PŘÍBĚHU O PANENCE**

Příloha č. 4: SADA BAREVNÝCH KOLEČEK

